

RAAS, Reports on Asian and African Studies

Department of Linguistics and Philology Uppsala University

EDITORIAL BOARD

Éva Á. Csató · Gunilla Gren-Eklund · Bo Isaksson
Carina Jahani · Olof Pedersén · Bo Utas

-
1. Hasanpoor, J. A study of European, Persian and Arabic loans in standard Sorani. 1999.
 2. About the Berbers: history, language, culture and socio-economic conditions. Edited by Bo Isaksson and Marianne Laanatz. 2004.

The Mice and the Cat

Ascribed to ‘Ubayd Zākānī

Facsimile of the original manuscript from the
National Library of Tunis

Preface by
Ali Muhaddis

Translated into
English and Swedish by
Bo Utas

UPPSALA
UNIVERSITET

Abstract

The Mice and the Cat, Ascribed to 'Ubayd Zākānī. Facsimile of the original manuscript from the National Library of Tunis. Preface by Ali Muhaddis. Translated into English and Swedish by Bo Utas. *Reports on Asian and African Studies* 3. 88 pp. Uppsala. ISBN 978-91-506-2200-3.

This work consists of an edition of a hitherto unknown manuscript of the Persian poem *Mūš u gurbab* (The Mice and the Cat), ascribed to 'Ubayd Zākānī (d. 771–772 A.H.q. [corresponding to Aug. 1369 – July 1371 A.D.]), a facsimile of this manuscript which is preserved in the National Library of Tunis, and translations into English and Swedish of the poem.

'Ubayd Zākānī's authorship of the poem *Mūš u gurbab* is discussed and refuted in favour of a more likely theory, namely that *Mūš u gurbab* was written at the beginning of the Safavid era (9th cent. A.H.q. [16th cent. A.D.]) by an adherent of the *Pasikhānī* (*Nuqtavī*) sect. The *Pasikhānīs* were strongly opposed to the Safavid kings and were finally subdued during Shāh 'Abbās I's reign (996–1038 A.H.q. [1588–1629]).

Bo Utas' translations into English and Swedish are based on two different editions. The English translation is recent and based on the present edition of the Tunis manuscript with 162 verses. The Swedish translation originates from the late 1980s, and was first published in *Karavan* 2003:1, 39–41. It is based on a considerably shorter edition of the poem from the 1950s and contains only 90 verses.

© Ali Muhaddis 2011

ISSN 1404-0743

ISBN 978-91-506-2200-3

Distributor

Department of Linguistics and Philology

Uppsala University

Box 635, SE-751 26 Uppsala, Sweden

Layout and typesetting by Göran Wallby, Publishing & Graphic Services, Uppsala University Library

Printed in Sweden by Edita Västra Aros, Västerås 2011

Table of Contents

English and Swedish section

English preface by Carina Jahani	7
The Mice and the Cat, English translation by Bo Utas	9
Katt och Råtta, svensk översättning av Bo Utas	23

Persian section

Preface by Ali Muhaddis	۵
The text of <i>Mūš u gurbah</i> in typewriting	۲۹
Facsimile of the manuscript of <i>Mūš u gurbah</i> from the National Library of Tunis	۴۰

English preface

*By Carina Jahani, professor of Iranian Studies,
Uppsala University*

The poem *Mūš u gurbah* (The Mice and the Cat), ascribed to ‘Ubayd Zākānī, is one of the most popular compositions in the *qaṣida* form in classical Persian literature. Much of the fame of ‘Ubayd Zākānī (d. 771–772 A.H.q. [corresponding to Aug. 1369–July 1371 A.D.]) can, in fact, be ascribed to this poem, and many Iranians who become acquainted with this poem also go on to look for ‘Ubayd’s collected works.

In his Persian preface to this work, however, Ali Muhaddis argues that *Mūš u gurbah* was not written by ‘Ubayd Zākānī. The reasons he brings forth in support of his argument are the style of the poem as well as the mention of artefacts, such as guns and rifles, which were not known in Iran at the time of ‘Ubayd. Another argument is that none of the old manuscripts of ‘Ubayd’s collected works contains this poem.

Ali Muhaddis believes that *Mūš u gurbah* was written at the beginning of the Safavid era (9th cent. A.H.q. [16th cent. A.D.]) and that the author may have been an adherent of the *Pasikhānī* (*Nuqtavī*) sect. The *Pasikhānīs* were strongly opposed to the Safavid kings and were finally subdued during Shāh ‘Abbās I’s reign (996–1038 A.H.q. [1588–1629]). If Muhaddis is right, *Mūš u gurbah* is not the only work in classical

Persian literature that is ascribed to a person other than the real author.

In this edition, Ali Muhaddis has made use of the oldest known manuscript of the text, dated Sha‘bān 1153 A.H.q. [Oct.–Nov. 1740], and preserved in the National Library of Tunis, a hitherto unknown manuscript that he himself has been able to locate. Bo Utas’ translations into English and Swedish provide an excellent aid to a better understanding of the text for non-native speakers of Persian. The English translation is based on the present edition of the Tunis manuscript and has 162 verses, whereas the Swedish translation, which was done many years ago, is based on an edition of the poem from the 1950s, and contains only 90 verses. Although shorter, the Swedish translation is particularly pleasant to read, since it imitates the original rhyme and gives the same amusing effect that the Persian rhyme does.

Enjoy your reading!

The Mice and the Cat

A poem for more or less young children
ascribed to the Persian 14th century poet ‘Ubayd Zākānī
Translated into English by Bo Utas

Introduction

- a. If you have some reason, wisdom and sense,
come listen to the story of the mice and the cat!
- b. I will tell you a tale that is truly such
that when you hear it you'll be amazed.

The story begins

1. O you who are wise and clever and sharp,
read out the story of the cat and the mice!
2. This fable of the mice and the cat in verse
hurry up, display it like shining pearls!
3. There was by decree of fate a cat
like a hideous dragon in the city Kermán.
4. A far-sighted rascal taking lions for game
with amber-red eyes and eyelids like bows.
5. With forehead like an eagle and tail like a snake;
full of tricks, yes a master he was of deceit.
6. His breast slick as ermine, his belly a drum,
eyebrows like arches and teeth so sharp.
7. In his bedding all night rolling with brides,
a guest in the hall of chiefs all day.
8. Such a cat was he as you just were told,
residing in Kermán with all his gang.
9. A lord of bowls and ladles and pots,
always close to the courtyard when tables were spread.
10. Such a cat as I just described to you,
astute like a devil, eloquent like a priest.

11. One day of all days to the wine-house he went
to catch some sweet mice as easy as that.
12. When the door of the tavern was opened wide,
he went swaggering up to the casks of wine.
13. Behind a barrel his ambush he made,
hiding like a thief in the desert's sand.
14. Up jumped a mouse from a nook in the wall
and went to the barrel shouting out loud.
15. He dipped his nose in the wine and drank deep,
got gloriously drunk like a roaring lion.
16. He shouted: "Bring me the cat and I'll break his neck!
I'll cut off his head in front of the crowd.
17. "Yes, I'll make a donation of a hundred cats' heads
on the day when our gifts will be on display.
18. "For me the cat is no more than a dog,
would we happen to meet on some battling field.
19. "The son of Zal, mighty Rostam of yore,
the memory of them I bring to our age."
20. The cat heard it all but didn't whisper a breath;
he just filed his claws and sharpened his teeth.
21. But suddenly he jumped up and caught that mouse,
hissing: "Mousie, now how will you save your life?"
22. The mouse retorted: "I am your slave.
You must forgive me all of my sins!
23. "It was in drunkenness that I spoke all that crap;
that's what drunk people do, as you know.
24. "I'm a slave of your slaves, with a ring in my nose,
a chain round my neck in the manner of serfs."

25. The cat replied. "You, just lie somewhat less!
I don't listen to all your tricks and deceit.
26. "I just heard every word that you said,
you Muslim son of a fucking whore!
27. "This time, because of all your sins,
I'll make you more miserable than a dog."
28. The cat killed the mouse and ate it right up
– and went swaggering away to the mosque.
29. He made his ablution, washed hands and face,
droned prayers to his Creator in a godly way.
30. "O my God, O my God, I repent, I repent;
I shall never again put my teeth in a mouse."
31. He let his repentance be heard in the mosque.
"O You most magnanimous and holy, be praised!
32. "All I want is asking forgiveness and grace,
O merciful, sovereign and all-mighty Lord.
33. "For the unlawful blood that I shed, O God,
I shall give alms, yes ten pounds of bread.
34. "Forgive me my faults, You forgiver of sins!
For all this guilt I am full of remorse."
35. Thus opened he the door of cheat and deceit,
so much so that he himself started to weep.
36. Behind the pulpit there was a small mouse.
Quickly he carried this news to all mice:
37. "Happy tidings! The cat is now pious and devout,
an ascetic believer, a Muslim and saint!
38. "That praiseworthy man was seen in the mosque,
all weeping and wailing and making amends.

39. "He rubbed his hands in deepest regret,
repeating: 'O graceful Creator and Lord,
40. "Forgive me my sins, O Lord of the world,
because I have done so much wrong like a fool!"
41. "From his hands he wouldn't let go of his beads;
like a mullah he prayed and prayed to his God."
42. And when this news had reached our mice,
they all became happy and started to laugh.
43. Seven mice, all carefully chosen, rose up,
each one a chieftain and lord of estates.
44. From love of the dear cat they brought
precious gifts of all possible kinds.
45. This one with a bottle of wine in his hand,
that other with a load of roasted lamb.
46. That one a bowl with raisins to the brim,
another a box with cellars of salt.
47. That one with walnuts and almonds shelled,
another with comfits and goodies sweet.
48. That one with a tray that was full of dates,
another with jujubes and Assyrian plums.
49. That one with a dish of rice in his hands,
over it squeezed lemon juice from Omán.
50. Bowls with candy and salted seeds,
there were hazelnuts and sugar-loafs.
51. That one with a cheese-mould in his hands,
another with laughing pistachio nuts.
52. With finest courtesy they all moved up,
on the head of each a large wooden tray.

53. In sash and cap and cloak dressed up
like servants before their mighty Sultán.
54. Up to the cat they went, these mice
with greetings, benedictions and praise.
55. Prostrating themselves their homage they paid.
“O, our lives are spread in front of your feet!
56. To you our service is a worthy gift;
we have come to listen to your commands.”
57. When the cat saw those mice so humble he said:
“Our daily bread comes from the Heavens of our Lord.
58. “I’ve been hungry now for quite some time,
but my bread has arrived in plenty just now.
59. “I’ve been fasting and praying day after day;
now the merciful Lord has seen to my needs.
60. “Surely, he who walks the way of God
will see his hardships be relieved.”
61. The cat said softly: “Please, come forth!
Take some steps towards me, dear friends!”
62. The mice all together moved shuffling forth,
their bodies shivering like willows’ leaves.
63. So much fear in their hearts there was
that they nearly fainted from fright.
64. The cunning cat jumped onto the mice
like a warrior on the day of battle.
65. Five carefully chosen mice did he catch,
each one a chieftain and lord of estates.
66. Two in this paw and two in that claw
and one in his maw like a roaring lion.

67. But two of the mice that saved their souls
ran quickly away with the news to their friends:
68. “Why are you sitting in peace, O mice?
Spread ashes over your heads, O youths!
69. “The cruel and treacherous cat in wrath
has caught our colleagues just like that.
70. “Five carefully chosen mice he took
in his claws and in his drivelling jaws.”
71. In mourning for those five leaders the mice
put on clothes that were black as tar.
72. They spread ashes over their heads and wailed:
“Alas for those valiant leaders of mice!”
73. They all agreed that they had to act:
“We must betake ourselves to Kermán
74. “To tell our King how badly we fared,
what misfortune has fallen upon us mice.
75. “It’s our duty to tell this story outright,
to tell it to our most dignified King.”
76. Then all of them, each in his style,
set out on the road with wailing and groans.
77. That one with a kettledrum on his back,
others with cymbal, clarinet and horn.
78. All of them with mufflers on their back,
lamenting and moaning like people bereft.
79. They were mice in mourning and scathing grief;
tears came in floods from their blinded eyes.
80. The King of the mice was seated on his throne
like a rogue passing bowls around.

81. The mice one and all prostrated themselves:
 “O you sovereign lord of all ages and times,
82. “we are all wretched and you the wielder of might,
 servants are we and you are the King.
83. “The cat has done so much wrong to us all
 since he became pious and devout!
84. “Before he took one of us each year for prey,
 but now his greed has passed all bounds.
85. “Now he takes us five by five in his claws,
 since he became a Muslim and saint!”
86. They poured out their hearts in front of their King,
 and the King became like a boiling pot.
87. The King showed them much favour and grace
 and said: “My dear and newly come guests!
88. “For sure I’ll take such revenge on that cat
 that it’ll be the talk of ages to come.”
89. When the King of the mice saw their helpless state,
 he had pity on their forsaken lot.
90. For one full week there was uproar and row
 in mourning for those noble leaders of men.
91. The King gave order that coffins fine
 be buried with all the pomp that was due.
92. For each of those tombs it was duly arranged
 the choicest sweetmeats that were to be had.
93. It was loaded on trays and humbly brought forth
 with tearful eyes to those stately graves.
94. From the graveyard when they returned
 again the mice went up to the King.

95. He said: "Collect an army, O mice,
and march it onto the field at once!
96. When the order came from the king of the mice,
they drummed up an army of colossal size.
97. The King proclaimed: "O commanders and chiefs,
the cat has laid my kingdom to waste."
98. They all replied with prudence apt:
"The cat is a wise and cunning man."
99. The King again: "He's an infidel and a pest,
full of evil and greed and a fool complete."
100. He turned to the army and called out:
"O army, march out to the city Kermán!"
101. At that the mice paraded past,
three hundred and thirty thousand of them.
102. All with swords and cannons and guns,
battalions and regiments of this army of mice.
103. All horsemen dismounted, passing on foot,
with colours flying, brandishing swords.
104. When the army was mustered according to rule,
the King addressed them: "O you brave!
105. "An envoy should be sent to that cat,
a clever man of respectable age."
106. They replied: "The command belongs to our King.
for his is the rule over heads and souls."
107. There was a mouse, the head of the diván,
so eloquent and clever and wise.
108. The King: "My minister must go in haste
to see that cat in the city Kermán,

109. "And tell him he must come to kiss
the foot of the King or be ready for war."
110. When that mouse had heard those royal words,
he jumped from his place like the bravest of men.
111. That sweet little mouse set out for the cat,
like a wind along the desert road.
112. He said "I'm the ambassador to the cat,
arriving exhausted, crying and sad."
113. With care that sly one explained to the cat
that he was an envoy from the Sultán.
114. "I've a message for you that will make it clear
that the mice have decided to wage a war.
115. "Their king has sent his armies at you
in order to cut off your head in the field."
116. The cat just hissed: "That king is a bag of shit!
I'll never come out from the city Kermán."
117. But when the cat got wind of this news,
he sent his people to Khorasán
118. To bring all radiant and valiant cats
at once to him in the city Kermán.
119. When the army of the cat was well prepared,
he ordered it to march out on the field.
120. Well mounted on horses the cats came out,
each and all like roaring lions to see.
121. They solemnly promised next morning to march
straight out onto the battling field.
122. The mice on their side mounted arrived
with weapons all glistening bright in the sun.

123. The cry “Alláh, Alláh” arose from the mice,
with the arrows flying high in the wind.
124. So many mice and cats were killed
that there was no room for the horses’ hoofs.
125. The battle was tough for the lionlike cat,
but then he attacked the centre of the mice.
126. The first array broke and the second the same;
he slaughtered many a Mir and Sultán.
127. The mice altogether were put to flight.
Spread ashes on your heads, O youths!
128. Again “Alláh, Alláh” arose from the mice.
Now catch that warrior and all his might!
129. A small mouse then trapped the horse of the cat.
The cat fell down and started to groan.
130. The small mouse jumped up and caught the cat
and quickly brought him forth to his King.
131. Defeated completely were all the cats.
They meekly slunk back to their city Kermán.
132. Our cat was tied up and all of the mice
madly thrashed him almost to death.
133. At once they beat the big drum of joy
with bugles and kettledrums galore.
134. The King arrived and sat on his throne.
He said: “Bring forth that miserable cat!”
135. When they brought the cat in front of the King,
he said: “O you confounded and stupid fool!
136. “Why did you tear my army to shreds?
Don’t you fear the mighty King of all mice?”

137. The cat just lowered his head in fear,
became silent as if he were dumb.
138. Then spoke the cat: "I am only your slave.
I'm your servant from the depths of my heart."
139. The King retorted: "To the gallows with him,
that wretched and black-faced dog without shame!
140. "Myself I shall come to the market place
and kill him because of the blood of those mice."
141. Said he and mounted his elephant high,
his army around him in whirling roar.
142. The cat with his feet tied up like a dog
was standing in tears at the gallows' foot,
143. The King then turned to the hangman and said:
"Why is he alive, that swaggering dog?
144. "Now put the snare round his neck at once!
Just kill the bastard with cutting swords!"
145. Suddenly from the city a horseman came out,
rode up and said: "O you King of Kings,
146. "To this humble servant, please, give the cat!
He will never again commit sins and crimes."
147. His supplication was lost on the King,
who shouted: "Just kill him the wretch!"
148. Not a single mouse had the courage to act,
to drag to the scaffold that villainous cat.
149. When the King saw this, he was filled with wrath.
He said: "O you helpless, stupid mice!
150. "It were best to give you all to the cats,
to make you their victims once and for all."

151. This said, he took out his mighty sword
in order to cut his throat right there.
152. But the cat like a lion there on his knee
just broke all the chains with his teeth so sharp.
153. And up he jumped and caught five mice,
who were standing around, like a roaring beast.
154. The cry "Alláh, Alláh" arose from the mice:
"Now kill him with your gleaming sword!"
155. He brandished his club above his head
like Rostam at the day of battle.
156. Seeing this the King fell into a swoon,
at once filled with terror and fear for his life.
157. The cat rose up and the head of his club
he waved around and struck so fast.
158. His club hit the head of the King just so
that the spark of life was gone in a whiff.
159. He caught all the mice and smote them down
so that they were levelled with the ground.
160. This story so wonderful, weird and strange
from Obeid-e Zákâni has come as a gift.

Finished in the month of Sha'ban 1153 (= 1740 A.D.)

Katt och Råtta

En dikt för barn och andra
tillskriven den persiske 1300-talsdiktaren

‘Ubayd Zākānī

Tolkning av Bo Utas

O du som har nå't i skallen att tänka med-a,
här får du om kattens och rättans saga besked-a.

Åt sagan om rättan och kattens botfärdighet
nu gläds som åt ett halsband med pärlor på sned-a.

Det hände sig så att i staden Kerman det fanns
en katt som en hiskelig drake så vild och så led-a.

Hans mage den var som en trumma och bringan en sköld
och svansen ett lejons och klorna som panterns så breda.

När han gav sig ut med vrål och skrik och jam,
så måste det jagande lejonet söka sig freda.

När se'n han satte sin fot där bytet fanns,
fick lejonet vackert smita och flykten bereda.

En dag som idag i en källare slog han sin lov;
på jakt efter råttor och möss han smög sig därned-a.

Där bakom ett vinfat han la sig så listigt på lur
som rövar'n i öknen har gjort till sin vana och sed-a.

Med ens en söt liten råtta kröp fram ur ett hål
och hoppade upp och på kanten av vinfatet skred-a.

Den stack sin nos ner i fatet och sörplade vin
och blev så berusad som lejonet uti sin vreda.

Den sa: var är katten nu, så jag toge hans skalp
och stoppade upp 'en med halm och på ryggen hans red-a?

Ja, katten han vore precis som en hund, som för mig
på gatan blev rädd och flydde och gnydde och kved-a.

Men katten han hörde ju allt, och utan ett knyst
han vässade där sina tänder och klorna de breda.

I vädret han for och fick rättan i sina klor,
som pantern på jakt över berg och slätt och hed-a.

Och råttan, ja den gnällde: jag är ju din slav,
 förlåt mig nu alla mina synder så leda!
 Men katten han sa: håll upp med krumbukter och ljug!
 Du tror väl inte du kan med trick mig förleda?
 Jag hörde ju allt det du sa utav skrävel och skryt,
 men nu som en slinka så börjar du böna och beda.
 Nej, katten han dödade råttan och slök den i fart,
 se'n gick han iväg till moskén så snällt och i fred-a.
 Han tvagde sin kropp och klad sig i trasa och säck
 och började mäsas som prästerna hava för sed-a:
 Väsigne oss Gud, för jag ångrar all synd och gör bot,
 och aldrig igen skall jag råttor och möss ofreda!
 För orättfärdigt blod som jag ljutit, min Gud,
 jag skänker som offergåva allt bröd jag har med-a.
 Han bad och han klaga så länge och högljutt och hett
 att slutligen föll han i tårar och gråt till och med-a.
 Men bakom predikstolen där satt det en mus,
 och strax med nyheten sprang han till råttorna ned-a:
 O glädje och gamman, ni vet väl att katten gjort bot
 och blivit gudfruktig och from uti Herrans fred-a.
 Den noble, högt ärade mannen nyss sågs i moskén;
 försänkt i böner om tillgift han ångerfullt kved-a.
 När budskapet nådde stadens råttor och möss,
 greps alla av glädje och lycka vid detta besked-a.
 Sju råttor av utsökt familj strax ställde sig upp,
 förnäma herrar, så'na som folket vill leda.
 Av kärlek till katten de framburo en efter en
 de skönaste gåvor som fanns att till honom ta med-a.

Den ene han kom med en flaska av utsökt vin;
 en annan han bringade lamm att på grillspett bereda.
 En kom med en skål av sötaste druvor full;
 en annan en bricka fylld av dadlar tog med-a.
 En kom med ett fat fullt av vällagrad ost i sin hand,
 en annan med yoghurt och bröd och smör därmed-a.
 Här en med ett fat på sitt huvud som dignar av ris
 och en med saft av citroner från Oman-eda.
 Till katten vandrade så dessa råttor på rad,
 med fotskrap och prisande ord inför honom föll ned-a.
 Med tusen artiga fraser de läto förstå:
 att offra vårt liv för dig är allas vår ed-a.
 Nu mottag vår gåva och värdes ta oss i tjänst!
 Att lyda din minsta befallning äro vi reda.
 När katten såg rättorna komma, läste han fromt:
 Vårt dagliga bröd ges från Herrens himmel hitned-a.
 En tid har jag vankat omkring här i hunger och kval,
 men nu tycks det dagliga brödet komma tillstäda.
 Jag fastade just ett flertal dagar i rad
 för att om den Högstes barmhärtiga missskund få beda.
 För alla som utför sin Herres dåd helt visst
 skall han deras dagliga nödtorft med råge bereda.
 Därefter han sade med artiga fraser: stig fram,
 kamrater, blygs ej att lite närmare träda!
 Och rättorna trängdes och skuffa sig längre fram
 med kroppar som darra som löv som på träden sig vred-a.
 Men plötsligt for katten upp och gick till attack;
 han var som en stridsman våldsam i kraft när han stred-a.

Fem välborna råttor sutto snart fast i hans grepp,
och statsmän var alla och hövdingar till och med-a.

I én tass satt två och två i den andras klor,
den femte i käften med skräckslagen gråt och kveda.

Men två av dem klara sig undan i sista stund
och skyndade åter till råttornas stad med besked-a:

Säg, varför sitter ni här så stilla i frid?
Nej bröder, bättre att aska i håret ni spred-a!

Fem råttor av ädlaste börd och högsta rang
har katten huggit med tänder och klorna de breda.

Och råttorna alla i sorg och förfäran tog på
de svartaste kläder de fann att skylla sig med-a.

Med jord på sitt huvud de klagade ynkligt och kvad:
o, sorg och förfäran för dem som råttorna leda!

Och sedan om detta man enades uti en hast
att inför sultanen vi går att saken utreda.

De ville till kungen framföra hur allt stod till
med katternas våldsamma framfart och ondsinta vreda.

Där satt nu råttornas konung så värdigt till trons
och såg sina råttor samlas i mängd och på led-a.

Tillsammans de alla höjde en hyllande kör
och sade: o kejsare, du som epoken kan leda!

Se, katten har övat sitt grymma våld emot oss;
du konungars konung, här är vi till offer nu reda.

Förr tog han blott en utav oss per år i tribut,
men nyligen sågs hur hans blodtörst var gräns överskred-a.

Nu, sedan han blivit en botfärdig, from musulman,
så slukar han fem i taget till och med-a.

De lade så fram sitt hjärtas sorg för sin kung,
och denne han sade: ni kära, jag hört vad ni beda.
Till vedergällning jag katten en läxa skall ge
som människor i långliga tider skall hålla i reda.
Så lät han rusta en här i en veckas tid
på trehundra-trettio-tusen råttor så vreda.
De samlades alla med spjut och båge och pil
och alla med svärd så blixtrande skarpa och breda.
Se där stod hans fotfolk ordnat i tropp efter tropp
med svingande svärden, som stålblanka blixtar spred-a.
Snart hären för mönstring var uppställd och klar,
och trupp från Khorasan, från Rasht och Gilan var med-a.
En välboren råtta, förståndig, tapper och vis,
blev satt som vesir att hären föra och leda.
Han fastslog att först bör en utav oss gå bort
till katten, där han sitter i Kerman så led-a,
Och säga: nu måste du bjuda vår konung din tjänst,
för annars må du att slåss för ditt liv dig bereda!
Där var sedan gammalt en liten sändebudsmus
som sändes iväg till katten i Kerman därned-a.
Försiktigt, försiktigt han gjorde för katten klart:
jag kommer som ambassadör från vår kung med besked-a.
Till er jag nu bringar vår härskares bjudande bud
att råttornas konung beslutat i krig oss leda.
Kom strax till hans tron och bjud åt honom din tjänst,
för annars må du att slåss för ditt liv dig bereda!
Men katten han sade till musen: du snackar ju skit!
Ni får mig aldrig att lämna den sta'n Kerman-eda.

Och därpå lät han i hemlighet rusta en här,
som mest bestod av katter så vilda och leda.
Det var en hoper så viga som lejon på jakt;
de kom ifrån Yazd, Isfahan och från Kerman-eda.
När katternas här var redo och rustad till strid,
så fick den order att tåga mot slagfältet breda.
Och råttornas här kom in från saltöknens träsk,
och kattens uppifrån bergslandet tågade ned-a.
Till slätten där nere i Fars de marscherade fram
och ställde upp sig till strid efter hjältars sed-a.
Så gick man i närkamp där uppå öknens mark,
som Rostam så tappert på båda sidor man stred-a.
Och råttor och katter stupade där i så'n mängd
att ingen hade en chans att räkna därmed-a.
Först katten gick till attack likt ett lejon på språng,
och därefter skräck uti råttornas center han spred-a.
Då var det en mus som fick kattens häst uppå fall,
och katten hängde i tyglarna fast upp och ned-a.
O Gud! O Gud! snart bland råttorna ropen steg:
ta i nu och anfall och kasta i stoftet den leda!
Och råttorna dunka på trumman i yra så vild,
för seger och framgång triumfropen runtomkring spred-a.
Strax råttornas konung kom ridande på elefant
med hären vrålade rusigt i täta led-a.
På katten man band alla tassarna fast och ihop
med rep och med snören och kedjor och tåg till och med-a.
Och konungen sade: nu ska han i galgen opp,
den skamlige, ondsinte, trolöse hunden så led-a!

När katten framför sig fick se alla råttors kung,
han brusade upp som grytan på elden så vred-a.
Så stark som ett lejon han hov sig på bakbenen upp,
och slet sina bojor i stycken med tänderna breda.
Han grep alla råttor och slog dem i marken med kraft,
så att deras blod över jorden spreds och sögs ned-a.
Och hären den flydde i fruktan och skräck åt ett håll,
och konungen åt ett annat fick flykten bereda.
Förlorad gick elefanten och ryttaren med
och skatter och krona och tron som han velat freda.
Se här en berättelse märkeligt sann och vis
som minne av gamle Obeid-e Zākāni ta med-a!

Texten översatt från

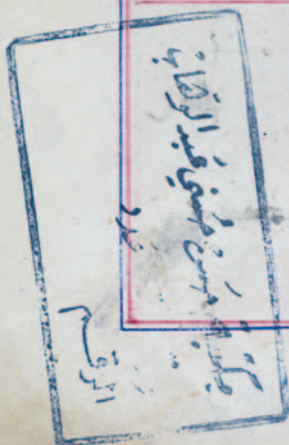
*Kolliāt av ‘Ubayd Zākānī, ed. Parvīz Atābakī,
Teheran (Zavvār) 1336, [1957–58].*

کند زنجیرها بدندان	هچو شیری نشسته بر زانو
در برابر چو شیر غرانا	جست بگرفت پنج تن موشا
که ز نیشش بشیخ برانا	الله الله فنادد در موشا
هچو رستم برو فیدانا	کز بالای سرباوردی
و هم سیمش رسید بر جانا	شاه موشا چو دیده رفت از او
بر گرفت و کشید چسبانا	گر به برجست کلاه کز او
که برآید از و روان جانا	بر سرش کوفت کز زچانا
که شد آنها بخاک یکسانا	موسکانرا گرفت و زد بر

هست این قصه غریب و عجیب

باد کار عبید زاکانا

فدتم
فی شهر شعبان

کینه‌های کینه‌ها

آمد و گفت شاه شاهانا
نکند بعد ازین کناهانا
گفت او را کشید مرا را
که کشد کرب را بدانا
گفت ای موشکار نادانا
که شما را کنند فریادانا
نازند کرد نشمید انا

ناگهان یکسوار از شهر
گریه را فو با پیچید بخش
شاه شنید الناس از او
هیچ موشی نکرد اینرا
شاه چون این بدید خشم
همان بهر کربها خوابید
این بگفت و بدید کشید فلج

چو

کینه‌های کینه‌ها
در
الوقسم

در زمان طبل شاد باز زدند
 شاه آمد نشست بر سر تخت
 کریم را پیش شاه چون بردند
 نوچه لشکر مرا خور دی
 کریمه از ترس سر نیزه افکند
 کریمه گفت که من غلام تو
 شاه گفتا برید جان بدار
 من هم اینم کنون سعی می دار
 در زمان شاه شد بفیل سو
 کریمه را هر دو دست چو
 رو بجلاد کرد و گفت چرا
 گفت او را بجلاد او کشید

با فقر و دهل فراوانا
 گفت پیش او دید کربانا
 شاه گفت ای لعین نادانا
 می ترسی من شاه موشانا
 کشت خوا موش همچو لانا
 من غلام شما یم اینجا نا
 انک مرو سپاه نادانا
 کتم او را بخور من شانا
 لشکر از پیش او خرو شانا
 پای او را پشاده نالانا
 زند است این سلخو مانا
 بکشیدش بنیغ برانا

صفا اول بهم زد و دو
دو گریز آمدند جمله مو
الله الله فساد در موشا
موشکی اسب گریه را پی کرد
موشکی جیت و گریه را بگر
گریه در زمان شکست خود

کشت بسپار امپروسلطانا
خاکشان بر سر اچوانا
که بگریه پهلوانا
گریه افشاد و کشت نالان
زود بردش نزد سلطانا
رو نهادند بشهر کرمانا

جمله موشان که گریه را
بشد

میزدند تا که کشت پچانان

نظر این موشان بر یکدیگر

لشکر کربه چون همپاشد
کربها آمدند سواره برو

داد فرمان بسوی میدان
هر یکی همچو شیر غرانا

و عدا دادند چون شود فردا
لشکر موشکان سوار شدند
الله الله فساد بر موشان
انقدر موش و کربه کشیدند
جنگ سختی نمود کربه چو شیر

همه ایم سوی میدان
با سلاح تمام جوشان
همه بانبرهای پرانا
که نبد جای سم اسبان
بعد از آن زد بقلب موشان

شیر کربها را می کشیدند

بشنید

بود موشی دیر ایندو	عافل وز برك و سخندانان
گفت باید دیر من برو	نزد کربه بشهر کرمانان
بابا بوس شاه می ۱۲	با که اماده باش چنگانان
چونکه اینسخر انموش	جت از چاچور مردانان
رفت در نزد کربه انموش	همچو باد از ره بیابانان
گفت من ایلچیم بدان کربه	مهر سر خسته زار و نالان
نرم نرمک بکربه ان پرن	گفت من ایلچیم ز سلطانان
خبر آوردم از برای شما	غیر جنگ کرده اند موشان
شاه موشان نشون شد	تا ببرد سرت بمیدانان
کربه گفتا که شاه که خورد	من نیام برون کرمانان
اینچو چون شنیدان کربه	کر فرستاد در خراسانان
کر بهای براف شهر سکا	اورند زود بکرمانان

سان برادند انکھی موشا
همه باشغها و توب و فتنه

سپید و سی هزار موشانا
فوج فوج از سپاه موشانا

هم پیاده سواره میفتند
چونکه جنک اوری لشکرش
باید ایلچی رود سوی کریمه
همه کشند امر از شاه است

بنغمه داد و میان بجولانا
شاه فرمود ایلچو انا
ز بیک و کامل و سخندان
حکم شاه است بر سر و جان

سازمان پیکار

شاه موشان چو عجز ایشان دیل	رحش آمد بران غریبانان
نابیک هفتنه شورشی میبود	در غرای و بسرد هفتانان
شاه فرمود تا که نقشش را	دفن کرده ز روی احسانان
کرده نثریب به مرتبت او	جمله حلوان خوب موشانان
در طبقات نهاده و بردند	سوی نثریب بچشم کریانان
از سر کور چونکه برگشتند	آمدند نزد شاه موشانان
گفت لشکر کشید اموشان	روزد بکر میان میدانان
چونکه از پادشاه فرمان شد	جمع شد لشکر فراوانان
گفت ای پسر و دان سرداران	کر به ملک نموده و پیرانان
همه گفتند در طریق سلوک	کر به مرد پست عارفانان
گفتم این فاسق است هم کافر	بد فعال و حریص نادانان
و بلیشکر نمود کای لشکر	بروید تا بشهر کرمانان

همه بیکار کردندش تعظیم
 مافقی و نوصاحب ولت
 کر به کرده است ظلم بر ما
 سالی بگذرانه میکرد از ما
 این زمان پنج پنج میکرد
 دزد دل پیش شاه خود کرد
 شاه بنمود لطف بر ایشان
 من نلافی کر به خواهم کرد

کاپوشاهنشی بدو انا
 ماهه چاکر و نوشاهانا
 ناشده عابد و مسلمانا
 شد کنون حرص و فراوانا
 ناشده مؤمن و مسلمانا
 شاه شد همچو دیک جوشانا
 کای مرا نوز سپیده مهمانا
 که شود داستان بدو انا

شاه
 کاپوشاه
 کاپوشاه

کرید پسر و ت پر خشم
پنج موش کرید را بکرفت
موشکان دغرای پنج پسر
خاک بر سر کنان همی گفتند
جملگی متفق شدند که ما
نابشہ عرض حال خویش کنیم
عرض این قصه واجب است
بعدا ان هر یکی بنوعی خا
ان یکبار دهل بکردن بود
جملگی کرده سال در گردن
موشکان دغرا و در افغان
شاه موشان نشسته بر سر تخت

بکرفت موشکان نادانا
کرید با چنگها و دندان
جامها کرده همچو قطران
ابد دغا ر پسر موشان
میر ویم سوی شهر کرمان
انچه وارد شده بموشان
عرض کردن بشاه دیشان
ره گرفتند جمله نالانا
واندک سنج و بوف کرانا
نالاه کردند چون غریبان
اشک بپزان همه زمرگان
همچو لوطی کاسه کردانا

در الکبیر الوطنیه تونس

کر به کفتا که پیش فرماید	فد مح چن د اعریزا نا
موشکان کله پیش میفتند	نشان همچو بید لرانا
افند خوف بود در دلش	که نبودی بوش ترسانا
حبله کر که به جست بر موشا	چون مبارز بروز میدانا
پنج موش کزیده را بگرفت	هر یکی کد خدا و سلطانا
دو بدین چند و دو بدین چکا	یک بدندان چو شیر غرانا
اند و موشد کر که جان برد	زود برده خبر موشانا

که چه بنشسته اید اموشا	خاکشان بر سر اچوانا نا
------------------------	------------------------

کرم که در موشان است

ش

کرده شال و کلاه و جبهه بد	چون غلامان نزد سلطانا
نزد کریم شدند و نموشان	بسلام و درود و احسانا
کرد نعلپیش از ره خوبی	ای بنار رخت هم جانا
لا یفخر خدمت تو پیشکش	کرده ایم و قبول فرمانا

کریم چون موسکان بدید	رزقکم فی السمآد پانا
من کر سنده بے بسر برد	رزقم امر و زشد فراوانا
روژه بردم بروزها دگر	واقفت انخدای رحمانا
هر که کار خدا کند به	بخشش میشود با سانا

بیدار باش کلاه

کریم

بکتابه حسن مثنوی
در قات عدد

داشت در دست دایمان^{نسیج}
 و اینچون سپید بر موشا
 هفت موش گزیده بر جسته
 بر گرفته برای کربه بجزر
 آن یکی شیشه شراب بدست^{ست}
 آن یکی طشتی پراز گمش
 آن یکی جوز مغز بادامی
 آن یکی بد جبق پراز خرما
 آن یکی دوری پلو برد^{ست}
 کاسهای نبات و تخمه شور^{شور}
 آن یکی قالب پنیر بدست^{ست}
 با ادب جلگی روانه شد^{ند}

ذکر کرد حق همچو ملا^{نا}
 همه کشند شاد و خندان
 هر یکی کد خدا و دهقان
 هر یکی خفهای الوان
 و اندک برهای بر بان
 و اندک حقه ممکدان
 و اندک نقل و آب ندان
 و اندک سنجید و سپستان
 افسر آب لیمو عمانان
 فندق و کلهای فندان
 و اندک ریپنهای خندان
 بر سر هر یکی یکی خوانا

بملر اینخون ناحق اینجلاش
 تو بختی کنایم ای غفار
 در مکر و فریب باز نمو
 موشکی بود در پس منبر
 مرد کانی که کرب عابد شد
 بود در مسجدان پسند
 دست افسوس را بجهنم سود
 بکنز از جویم اینجای جهان

من نصدف دهم و من نانا
 از کنه کشته ام پشیمان
 تا بحدی که کشت کر با نا
 زود برد اینخبر بموشانا
 زاهد و مومن و مسلمانا
 زار و گریان واه و نالانا
 گفت کایکرد کار رحمانا
 که غلط کرده ام چون نادانا

آتش نشانی از بهر کبر

داشت

نشوم من فریب دستانا	کر به گفتا دروغ کمتر کو
اروا دین سپکین مسلمانا	میشنیدم هراچیز میگفتی
کمتر از سک کنم ترا دانا	این زمانت برای جرم و گنا
سوی مسجد شدی خرامانا	کر به انموش را بکشت و بخورد
ورد حفر انجا اند د پانا	دست در و رایشست و مسح کشید
ندرم موش را بدنداننا	بار الها که نوبه کردم
با کریم وفادیم و سبحانا	نوبه میکرد و گفت در مسجد
ای خداوند کار رحمانا	کار من نوبه است اشغفا

از بهشت آن که در پیشگاه خداوند است

جگر در دج با شکر و سرکه و سرکه و سرکه

کاه بخشش پروا احسانا	سر صد کمره را بجستم من
کر شود رو برو و بمید انا	کره در پیش من چو سبک
باد کارش منم بد و دانا	پسر زال و درستم دستا
چنانک دندان ز دی بوها	کره بر اینرا شنید و دم نزد
گفت موش کجا بری جانا	ناگهان جیت موش را بگرفت
عفو کن از من این کنایا	موش گفتا که من غلام تو
کره را و آن خود ندانسانا	مست بودم اگر کجی خورد
طوف بر کردم غلاما نا	من غلامم غلام حلفه بگو

کره

مار دم و عقاب پیشانی
 شکم طبل و سپه اش فافه
 با عروسان میان جامه خوا^ب
 اینچنین کبر به کمر ^ب گفتیم
 رهبر دیک و چچه و کا^{سه}
 اینچنین کربه کمر و ^{صفش}
 روزی اندر شیرانجا نش^{شد}
 در میخانه چونکه بکشد^{ند}
 در پس خم می کین کرده
 جث موشی کینج دیوار
 سرخم بر نهاد و می نوش^{یده}
 گفت کو کربه تا شیرین ^{بکنم}

بود پرم ^{کر} پزند سنا^{نا}
 ابروش فوس و نیز دندانا
 که خدایانجا نه هما نا
 بد بکرمان و جمله یارانا
 مشرف صحن و سفره نا نا
 کرده ام عاقل و سخندان^ا
 نامکر موش کبر داسانا
 سوی میخانه شد خرامانا
 هچو دزدی که در بیا نا^{نا}
 بر سر خم می خروشان^ا
 مست شد هچو شیر غرانا
 سر او را بر بر می پدا نا

مکتبہ حسن حسنی عبدالوہاب
الرقم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَقْدِمَةٌ

بِأَشْوَاحِ كَرِيمٍ
أَكْرَعَفْتُ مَسْجِدَ جَرَانِ

أَكْرَدَارِي عَفْلًا وَنَسْ
بِخَوَانِمِ مَن بَرَابِتْ دَا سَنَا

أَوَّلُ مَطْلَبٍ

فَضَهُ مَوْشٍ كَرِيمٍ
زُودَ بِرِخْوَانِ چُودَرِ غَلَطَانَا
بُودِ چُونِ اژدها بکرمانا
کَمَرِ چَا شَمِ وِ ثَرِ مَرِ کَانَا

اَبْخَرْدَمَنْدِ عَافِلِ دَانَا
فَضَهُ مَوْشٍ كَرِيمٍ اَنْظُمِ
اَز قَضَا فَلَکِ بَکِی کَرِ
کَرِهَ دُورِ پَرِ شِیرِ شِکَا

آثار دیگری در قلمرو ادب پارسی و تازی

با تصحیح و توضیح علی محدث

۱ - گل و نوروز، سروده جلال طبیب شیرازی، ۲۰۰۱ میلادی، ۱۳۴ صفحه (۲۳ ص مقدمه فارسی، ۷۱ ص متن، ۴۰ ص مقدمه انگلیسی).

۲ - پانزده منظومه ادبی - عرفانی، چاپ در سال ۲۰۰۴ عیسوی، متن در ۲۹۴ صفحه + ۱۷ ص مقدمه انگلیسی.

۱ - محبت نامه، ابن نضوح شیرازی، بسال ۷۸۸ هج. ۲ - قلندرنامه امیر حسینی هروی.
۳ - قلندرنامه محمد صوفی آملی پسیخانی. ۴ - گزیده دیوان حیدر هروی. ۵ - هدیه راز (در وصف مشایخ تصوف هند)، سروده شاعری از نوساری هند. ۶ - مخمس پیر محمد بن لطف الله نوشهری رومی. ۷ - ساقی نامه، از سراینده نظم العقاید. ۸ - پند افلاطون به ارسطو، از مجد خوافی. ۹ - پندنامه انوشیروان، از ادیبی ناشناخته. ۱۰ - پند نامه اللهیار صوفی سمرقندی نقشبندی. ۱۱ - (بخشی از) مخزن رموز، از نصرالله نافجی حروفی. ۱۲ - (گزیده‌ای از) کنزنامه، از بایزید گیلانی حروفی. ۱۳ - القصیده الثانیة (عربی)، از شاعری حروفی. ۱۴ - تخمیس الخمریة (عربی) از کمال پاشا زاده. ۱۵ - قلادة الدر المنثور (عربی) از دیرینی مصری.

۳ - بیست متن فلسفی - عرفانی، ۲۰۰۸ مسیحی، ۳۶۰ + ۲۲ صفحه.

۱ - فتوت نامه، از خواجه عبدالله انصاری. ۲ - دیوان حسن شمشیری. ۳ - دیوان عید عاشق خوشانی. ۴ - منتخب آداب سماع، از یحیی باخرزی، انتخاب ادیبی دیگر. ۵ - آداب درویشی، از حاجی محمد خوشانی. ۶ - مکتوب امین الدین کازرونی. ۷ - اندرزنامه محمود بن فضل. ۸ - معتقد محمد بن الخفیف شیرازی. ۹ - معتقد ابراهیم بن محمد اسفراینی. ۱۰ - معتقد شاه نعمة الله ولی. ۱۱ - فرقه های متصوفه، از عمر بن محمد نسفی. (ازین پس عربی) ۱۲ - فرق المتصوفه، از همو. ۱۳ - تفسیر آیه النور، از ابن سینا. ۱۴ - شرح القصیده الروحانیة، شمس الدین سمرقندی. ۱۵ - رساله فی الفتوة، عبدالرزاق کاشانی. ۱۶ - الاربعون حدیثا، ابن دهقان سمرقندی. ۱۷ - ۱۹ - سه رساله از جلال الدین سیوطی در مُلکداری، طول عمر، و شناگری. ۲۰ - تخمیس الوتريات، از مجدالدین بغدادی. ضمیمه: معرفی نسخه جلال و جمال، امین نزلابادی.

گربه برجست و کله گرزش برگرفت و کشید چسبانا^(۱)
 بر سرش کوفت گرز را چسبان که برآید ازو روان جانا
 موشکان را گرفت و زد به زمین که شد آنها به خاک یکسانا
 هست این قصه غریب و عجیب یادگار عبید زاکانا

قد تم فی شهر شعبان ۱۱۵۳

۱- قید است از چسبیدن بمعنی سریع و محکم بدست گرفتن.

شاه آمد نشست بر سر تخت
 گربه را پیش شاه چون بردند
 تو چرا لشکر مرا خوردی؟
 گربه از ترس سر بزیر افکند
 گربه گفتا که من غلام توام
 شاه گفتا برید جانب دار
 من هم آیم کنون سوی میدان
 در زمان شاه شد به فیل سوار
 گربه را هر دو دست بسته چوسگ
 رو به جلاد کرد و گفت: چرا
 گفت او را به حلق دار کشید
 ناگهان یک سوار از در شهر
 گربه را تو باین فقیر ببخش
 شاه نشنید التماس از او
 هیچ موشی نکرد این جرأت
 شاه چون این بدید خشم نمود
 همه از بهر گربه‌ها خوبید
 این بگفت و به در کشید قلیج^(۱)
 همچو شیری نشسته بر زانو
 جست و بگرفت پنج تن موشان
 الله الله فتاد در موشان
 گرز بالای سر برآوردی
 شاه موشان چو دید رفت از هوش

گفت پیش آورید گربانا
 شاه گفت ای لعین نادانا
 می نترسی ز شاه موشانا؟
 گشت خاموش همچو لالانا
 من غلام شمایم از جانا
 آن سگ روسیاه نادانا
 کُشم او را به خون موشانا
 لشکر از پیش او خروشان
 پای دار ایستاده نالانا
 زنده است این سگ خرامانا؟
 بکُشیدش به تیغ بُرانا
 آمد و گفت: شاه شاهانا!
 نکند بعد ازین گناهانا!
 گفت او را کُشید زارانا
 که کُشد گربه را به دارانا
 گفت: ای موشکان نادانا!
 که شما را کنند قربانا!
 تا زند گردنش به میدانا
 کند زنجیرها به دندانا
 در برابر چو شیر غُرانا
 که زیندش به تیغ بُرانا
 همچو رستم به روز میدانا
 وَهْمِ سهمش رسید بر جانا

۱- قلیج لغتی ترکی است بمعنی شمشیر.

یا به پابوس شاه می آئی
 چون که بشنید این سخن آن موش
 رفت در نزد گربه آن موشک
 گفت من ایلچیم بدان گربه
 نرم نرمک به گربه آن پرفن
 خبر آوردم از برای شما
 شاه موشان قشون فرستاده
 گربه گفتا که شاه گه خورده
 این خبر چون شنید آن گربه
 گربه های بُراق شیر شکار
 لشکر گربه چون مهیا شد
 گربه ها آمدند سواره برون
 وعده دادند چون شود فردا
 لشکر موشکان سوار شدند
 الله الله فتاد بر موشان
 آن قَدَر موش و گربه کشته شدند
 جنگ سختی نمود گربه چو شیر
 صف اوّل بهم زد و دوّم
 در گریز آمدند جمله موش
 الله الله فتاد در موشان
 موشکی اسب گربه را پی کرد
 موشکی جَست و گربه را بگرفت
 گربه ها در زمان شکست خوردند
 جمله موشان که گربه را بستند
 در زمان طبل شادیانه زدند

یا که آماده باش جنگانا
 جَست از جا چو مرد مردانا
 همچو باد از ره بیابانا
 می رسم خسته، زار و نالانا
 گفت من ایلچیم ز سلطانا
 عزم جنگ کرده اند موشانا
 تا بپُرند سرت به میدانا
 من نیایم برون ز کرمانا
 کس فرستاد در خراسانا
 آورند زود (تا) به کرمانا
 داد فرمان به سوی میدانا
 هر یکی همچو شیر غُرّانا
 همه آئیم سوی میدانا
 با سلاح تمام جوشانا
 همه با تیرهای پَرّانا
 که نَبَد جای سُمّ اسبانا
 بعد از آن زد به قلب موشانا
 گُشت بسیار امیر و سلطانا
 خاکتان بر سر ای جوانانا
 که بگیرید پهلوانانا
 گربه افتاد و گشت نالانا
 زود بردش به نزد سلطانا
 رو نهادند به شهر کرمانا
 می زدند تا که گشت بی جانا
 با نفیر و دُهل فراوانا

شاه بنمود لطف بر ایشان
 من تلافی گریه خواهم کرد
 شاه موشان چو عجز ایشان دید
 تا به یک هفته شورشی می بود
 شاه فرمود تا که نعشش را
 کرده ترتیب بهر تربت او
 در طبقها نهاده و بردند
 از سر گور چون که برگشتند
 گفت لشکر کشید ای موشان
 چون که از پادشاه فرمان شد
 گفت ای سروران و سرداران
 همه گفتند در طریق سلوک
 گفت^(۱) این فاسق است و هم کافر
 رو به لشکر نمود کای لشکر
 سان بدادند آنگهی موشان
 همه با تیغها و توب و تفنگ
 هم پیاده سواره می رفتند
 چون که جمع^(۲) آوری لشکر شد
 باید ایلچی رود سوی گریه
 همه گفتند امر از شاه است
 بود موشی رئیس این دولت
 گفت باید رئیس من برود

کای مرا نو رسیده مهمانا
 که شود داستان به دورانا
 رحمش آمد بر آن غریبانا
 در عزای رئیس دهقانا
 دفن کرده ز روی احسانا
 جمله حلوای خوب موشانا
 سوی تربت به چشم گریانا
 آمده نزد شاه موشانا
 روز دیگر میان میدانا
 جمع شد لشکر فراوانا
 گریه ملکم نموده ویرانا
 گریه مردی است عارف و دانا
 بد فعال و حریص و نادانا
 بروید تا به شهر کرمانا
 سیصد و سی هزار موشانا
 فوج فوج از سپاه موشانا
 تیغها در میان به جولانا
 شاه فرمود ای جوانانا
 زیرک و کامل و سخندانانا
 حکم شاه است بر سر و جانانا
 عاقل و زیرک و سخندانانا
 نزد گریه به شهر کرمانا

۱- در اصل: «گفتم»، که نادرست است.

۲- اصل: «جنگ»، و آن حتماً اشتباه است.

موشکان جمله پیش میرفتند
 آن قَدَر خوف بود در دلشان
 حيله گر گُربه جست بر موشان
 پنج موش گزیده را بگرفت
 دو بدین چنگ و دو بدان چنگال
 آن دو موش دگر که جان بردند
 که چه بنشسته‌اید ای موشان
 گربه بی مروت پُر خشم
 پنج موش گزیده را بگرفت
 موشکان در عزای پنج رئیس
 خاک بر سر کنان همی گفتند
 جملگی متفق شدند که ما
 تا به شه عرض حال خویش کنیم
 عرض این قصه واجب است بما
 بعد از آن هریکی بنوعی خاص
 آن یکی را دُهل بگردن بود
 جملگی کرده شال در گردن
 موشکان در عزا و در افغان
 شاه موشان نشسته بر سر تخت
 همه یکباره کردندش تعظیم
 ما فقیر و تو صاحب دولت
 گربه کرده است ظلم بر ماها
 سالی یک دانه می گرفت از ما
 این زمان پنج پنج می گیرد
 درد دل پیش شاه خود کردند

تنشان همچو بید لرزانا
 که نبودی بهوش ترسانا
 چون مبارز به روز میدانا
 هر یکی کدخدا و سلطانا
 یک بدنجان چو شیر غُرانا
 زود برده خبر به موشانا
 خاکتان بر سر ای جوانانا
 بگرفت موشکان نادانا
 گربه با چنگها و دندانا
 جامه ها کرده همچو قَطرانا
 ای دریغا رئیس موشانا
 می رویم سوی شهر کرمانا
 آنچه وارد شده به موشانا
 عرض کردن به شاه ذی شانا
 ره گرفتند جمله نالانا
 و آن دگر سنج و بوق و کُرانا
 ناله کردند چون غریبانا
 اشک ریزان همه ز مژگانا
 همچو لوطی کاسه گردانا
 کای تو شاهنشهی به دورانا
 ما همه چاکر و تو شاهانا
 تا شده عابد و مسلمانا
 شد کنون حرص او فراوانا
 تا شده مؤمن و مسلمانا
 شاه شد همچو دیگ جوشانا

مژدگانی که گربه عابد شد
 بود در مسجد آن پسندیده
 دست افسوس را بهم سودی
 بگذر از جرمم ای خدای جهان
 داشت در دست دایما تسبیح
 واین خبر چون رسید بر موشان
 هفت موش گزیده برجستند
 برگرفته برای گربه به مهر
 آن یکی شیشه شراب بدست
 آن یکی طشتکی پر از کشمش
 آن یکی جوز مغز بادامی
 آن یکی یک طبق پر از خرما
 آن یکی دوری پلو بر دست
 کاسه های نبات و تخمه شور
 آن یکی قالب پنیر بدست
 با ادب جملگی روانه شدند
 کرده شال و کلاه و جبه بدوش
 نزد گربه شدند آن موشان
 کرد تعظیمش از ره خوبی
 لایق خدمت تو پیشکشی
 گربه چون موشکان بدید بگفت
 من گرسنه بسی بسر بردم
 روزه بردم به روزهای دگر
 هرکه کار خدا کند به یقین
 گربه گفتا که پیش فرمائید

زاهد و مؤمن و مسلمانا
 زار و گریان و آه و نالانا
 گفت کای کردگار رحمانا
 که غلط کرده ام چو نادانا
 ذکر حق کرده همچو ملّانا
 همه گشتند شاد و خندانا
 هر یکی کدخدا و دهقانا
 هر یکی تحفه های الوانا
 و آن دگر برّه های بریانا
 و آن دگر حقه نمکدانا
 و آن دگر ثقل و آب دندانا
 و آن دگر سنجد و سپستانا
 افشره آب لیمو عُمّانا
 فندق و کله های قندانا
 و آن دگر پسته های خندانا
 بر سر هر یکی، یکی خوانا
 چون غلامان به نزد سلطانا
 به سلام و درود و احسانا
 ای نثار رخت همه جانا
 کرده ایم و قبول فرمانا
 رزقکم فی السّماء دیّانا
 رزقم امروز شد فراوانا
 واقف است آن خدای رحمانا
 سختیش میشود به آسانا
 قدمی چند ای عزیزانا

جست موشی ز کُنْج دیواری
 سر به خُم برنهاد و می نوشید
 گفت کو گربه تا سرش بکنم
 سر صد گربه را ببخشم من
 گربه در پیش من چو سگ باشد
 پسر زال و رستم دستان
 گربه این را شنید و دم نزدی
 ناگهان جست و موش را بگرفت
 موش گفتا که من غلام توام
 مست بودم اگر گهی خوردم
 من غلامم غلام حلقه بگوش
 گربه گفتا دروغ کمتر گو
 می شنیدم هر آنچه می گفتی
 این زمانت برای جرم و گناه
 گربه آن موش را بکشت و بخورد
 دست و رو را بشست و مسح کشید
 بار الها که توبه کردم من
 توبه می کرد و گفت در مسجد
 کار من توبه است و استغفار
 بهر این خون ناحق ای خَلّاق
 تو ببخشی گناهم ای غَفّار
 در مکر و فریب باز نمود
 موشکی بود در پس منبر
 بر سر خُم می خروشان
 مست شد همچو شیر غرّانا
 سر او را بُرم به میدانا
 گاه بخشش به روز احسانا
 گر شود روبرو به میدانا
 یادگارش منم به دورانا
 چنگ و دندان زدی به سوهانا
 گفت: موشک کجا بری جانا؟
 عفو کن از من این گناهانا
 گه فراوان خورند مستانا
 طوق بر گردنم غلامانا
 نشنوم من فریب و دستانا
 آروادین سیکتین مسلمانا^(۱)
 کمتر از سگ کنم ترا دانا
 سوی مسجد شدی خرامانا
 ورد حق را بخواند دیّانا
 ندرم موش را به دندانا
 یا کریم و قدیم و سُبْحانا
 ای خداوندگار رحمانا
 من تصدّق دهم دو من نانا
 از گنه گشته‌ام پشیمانا
 تا بحدّی که گشت گریانا
 زود برد این خبر به موشانا

۱- عبارتی است به ترکی، یعنی «ای مسلمان زن گائیده».

بسم الله الرَّحْمَن الرَّحِيم

مقدمه

اگر داری تو عقل و دانش و هوش بیا بشنو حدیث گربه و موش
 بخوانم من برایت داستانی اگر عقلت رسد حیران بمانی

اوّل مطلب

<p>ای خردمند عاقل و دانا قصهٔ موش و گربه را تو به نظم از قضای فلک یکی گربه گربهٔ دوربین شیر شکار مار دُم و عقاب پیشانی شکمش طبل و سینه‌اش قاقم با عروسان میان جامهٔ خواب این چنین گربه‌ای که من گفتم رهبر دیگ و چمچه و کاسه این چنین گربه‌ای که من وصفش روزی اندر شرابخانه شده در میخانه چون که بگشادند در پس خُم می کمین کرده</p>	<p>قصهٔ موش و گربه برخوانا زود برخوان چو در غلطانا بود چون ازدها به کرمانا کهربا چشم و تیر مژگانا بود پر مکر و پر ز دستانا اَبَرُوش قوس و تیز دندانان کدخدا را به خانه مهمانان بُد بکرمان و جمله یارانان مُشْرِف صحن و سفرهٔ نانان کرده‌ام عاقل و سخندانان تا مگر موش گیرد آسانان سوی میخانه شد خرامانان همچو دزدی که در بیابانان</p>
--	---

موش و گربه

منسوب به عبید زاکانی

اما به احتمال سروده یکی از عناصر پسیخانی

منابع این پیش گفتار

- بهاء الدین عاملی (شیخ بهائی)، کلیات، با مقدمه سعید نفیسی، نشر چکامه، تهران، ۱۳۷۲ ش.
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، چاپ اول، تهران.
- سعدی، مصلح الدین، گلستان، تصحیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات خوارزمی، تهران، ۱۳۶۸.
- شیخو الیسوعی، الأب لویس، مجانی الادب فی حدائق العرب، ج ۵، بیروت، ۱۸۹۹ م.
- صفا، ذبیح الله، تاریخ ادبیات در ایران، ج ۳، بخش ۲، انتشارات فردوس، تهران، ۱۳۸۲ ش.
- صوفی آملی پسیخانی، قلندرنامه، در «پانزده منظومه ادبی - عرفانی»، تصحیح علی محدث، دانشگاه اوپسالا، ۲۰۰۴ م.
- عبید زاکانی، کلیات، باهتمام محمد جعفر محجوب، نیویورک، ۱۹۹۹ میلادی، ناشر Bibliotheca Persica Press.
- فرقانی، فاروق، مقاله «رئیس حسن صلاح منشی بیرجندی» در یاد نامه احمد احمدی بیرجندی، بکوشش مرکز خراسان شناسی، مشهد، ۱۳۷۷.
- مصاحب، غلامحسین، دایرة المعارف فارسی، ج ۲، امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۰ ش.
- مینوی، مجتبی، مقاله «قصه موش و گربه منظوم»، در مجله یغما، سال دهم، در ۲ شماره آذر و بهمن ۱۳۳۶.
- ندیم مشهدی، دُرّ نجف، تصحیح دکتر طاهره رحمانی، مرکز خراسان شناسی، مشهد، ۱۳۷۹.

جواب طنز عبید زاکان!

تا بینم عبید زاکانا	روزی اندر شرابخانه شدم
شاد و خرم چو شیر غرّانا	دیدمش ساغر شراب بدست
قلمت دلگشا ^(۱) و خندانا	گفتمش ای سر همه شعرا
اهل خطّی و اهل چاپانا	جدل افتاده بین اهل قلم
غرضم شهره موش و گربانا	جمله حیران ز نظم جادویت
ای تو شاعر به جمله دورانا	باز کن راز آن معماها
واندر آن رزمهای گربانا؟	تو سرودی چکامه موشان؟
که شدم گیج و ویج و منگانا	او بخندید و قهقهه سر داد
شعر معیوب بند تنبانا؟	گفت: آیا شنیده ای تو ز من
یادگار عبید زاکانا	یاد کن نکته های رنگارنگ

۱- تلمیحی است به رساله «دلگشا» از تألیفات عبید زاکانی.

عقاید خود را به شعر می گفتند. طبیعاً شعر هیچکدامشان شعر «فردوسی» نیست، اما بقدر توانائی خود کوشیدند تا اندیشه خود را بشکل منظوم به نسل های بعد تحویل دهند، که خواننده با رغبت بیشتر بخواند.

اگر سراینده موش و گربه پیرو یکی از آن فرقه ها بوده، سروده اش با همه نقاط قوت و ضعف به تألیفات اسلاف فرقه شباهت دارد.

* *

اگر آنچه گفته شد با واقعیت تطبیق داشته باشد، یک بار دیگر در منظومه تأمل کنیم، در آن صورت این چکامه ساده «ژرفناک» جلوه خواهد کرد. خواندن آن را با هم شروع میکنیم:

اگر داری تو عقل و دانش و هوش

بیا بشنو حدیث گربه و موش
 بخوانم من برایت داستانی
 اگر عقلت رسد حیران بمانی

* *

خواننده ارجمند!

چند صد سال پیش رزمی هولناک بین موشان و گربگان در بیابان کرمان بوقوع پیوست. این جنگ به نظر من خیلی آشناست. دهها معرکه نظیر آن را دیده ام، و دهها شکست شبیه آن را بخاطر می آورم. حافظه ام اکنون یاری نمی کند که جزئیات این رزم و رزمگاه را روشن کنم. فاصله مکانی و زمانی زیاد است و دسترسی به منابع، کم. پس آنچه عجاله فراهم شد تقدیم میدارم.

لایق خدمت تو پیشکشی کرده ایم و قبول فرمانا

یکشنبه، ۱۱ بهمن ۱۳۸۸ (۳۱ ژانویه ۲۰۱۰)

علی محدث

ای گردآوری کنیم - و این کاری است که سی سال پیش دست به انجام آن یازیدم و ناکام ماند - با مشخص شدن آن تألیفات و نویسندگان آنها تا حدّ اکثر به زمان موش و گربه اصلی نزدیک میشویم. آنگاه است که تاریخ تخمینی آن را میشود مشخص کرد. که شاید حدود زمان سلطنت شاه طهماسب اول صفوی (۹۳۰ - ۹۸۴ هجری) باشد.

* *

اگر سراینده موش و گربه نقطوی یا نظائر آن بوده، بعمد نام خود را پنهان نموده، و در عوض نام عبید را گذاشته، و با این کار بقای این چکامه را تضمین کرده، و هدف خود را که «افشای چهره حقیقی شاه یا دستگاه حکومت» بوده، تبلیغ و پخش و عملی کرده است. و این معنی همان است که یکی دیگر از عناصر پسیخانی در شعر خود بزبان آورده است. محمد صوفی آملی در قلندرنامه خود میگوید^(۱):

از بهر عدوی دیو سیرت مانند علی و ذوالفقاریم
بخشیم هزار سر بدشمن او را ز نفاق خود برآریم
میدانیم که شاه عباس صفوی قیام پسیخانیان را در فارس و دیگر نقاط ایران بشدت سرکوبی و ایشان را قتل عام نمود. صوفی آملی یکی از بازماندگان آن قتل عام است که از فارس به حرمین گریخت. مقصود شاعر از «عدوی دیو سیرت» شاه عباس است. و غرضش از بیت دوم اشاره به همان قتل عام است. میگوید خون ما بر ملا کننده تزویر و نفاق شاه عباس و نشان دهنده چهره حقیقی اوست.

* *

اسماعیلیه و حروفیه و نقطویه از قدیم عادت داشتند تاریخ و

۱- قلندر نامه صوفی آملی (ص ۱۲۲)، چاپ شده در «پانزده منظومه ادبی - عرفانی»، انتشار دانشگاه اوپسالا، ۲۰۰۴ م.

و موشها را سرگرم میکند، اما از غم ایشان بیگانه است و.....
 اگر حدس نخستین درست بوده باشد، یعنی قصیده حاضر سروده
 یکی از پسیخانیان است، پس سراینده در منظومه خود علت شکست
 فرقه خود را یاد کرده است، به زبان کودکان و در بحر «خفیف».
 می داند که بزرگترها حوصله دانستن دلائل شکست را ندارند. می
 خواهد که پیامش را بچه ها بخوانند شاید بعدها گول نخورند.
 و اگر فرقه هنوز نیمه حیاتی داشته است، و مرشدان هنوز بعضی
 زنده بوده اند، در منظومه خود همه علت شکست را روی سر موشان
 می اندازد و می کوشد مرشدان را از زیر تیغ انتقاد برهاند.

تأثیر موش و گربه بر ادبیات زمان صفوی و بعد بسیار بوده است.
 اگر به اشعار و متونی که به تقلید از آن سروده شده بنگریم، گوشه ای از
 اهمیت آن به دستمان می آید. یک نمونه گربه و موش شیخ بهائی^(۱)
 است. می دانیم که بهاء الدین عاملی از بزرگان دانشمندان بود و از
 کسی تقلید نمی کرد^(۲)، و همین مورد مطلب را مستدل میدارد.
 اگر متونی را که به تقلید از موش و گربه تألیف شده در مجموعه

۱- پند اهل دانش و هوش بزبان گربه و موش، (ص ۲۰۹ - ۳۳۵) از کلیات
 شیخ بهائی، با مقدمه سعید نفیسی، نشر چکامه، تهران، ۱۳۷۲.
 ۲- او ریاضی دان، مسلط بر علوم عقلی و عارف مشرب بود. اما میراث بر چند
 قرن ذلت و خواری پدران خود در جبل عامل بود، و بهمین جهت در سفر و
 حضر و جنگ و شبگردی شاه عباس را همراهی و کمک میکرد تا ایدئولوژی
 خود را آبیاری کند، و با عزت جدید ذلت آبا و اجدادی را بفراموشی بسپرد. و
 همین سلوک او باعث بود که هوشمندانی چون جعفر سلطان القرائی تبریزی او
 را «جاسوس شاه عباس» می شمردند.

آیا شاعر علت شکست موشان را منحصرأً همانها دانسته و شاه موشان را در فکر و عمل مصیب دانسته است، یا تلویحاً یکی از علل شکست را نیز تخت نشینی و فیل سواری، یعنی تفرعن و استعلا و نیز ترس شاه میدانند؟ که:

شاه موشان چو دید رفت از هوش وهم سهمش رسید بر جانا
شاعر بی اعتقادی خود را نسبت به شاه موشان با تلخ ترین تعبیر بیان نموده است:

شاه موشان نشسته بر سر تخت همچو لوطی کاسه گردانا
لوطی یکی از واژه هائی است که در طول تاریخ فرهنگ ایران بار معنائی گوناگون و متناقضی را حمل کرده است. گاه «جوانمرد» و مفاهیمی از این قبیل را بذهن تداعی میکند.^(۱)
اما «لوطی کاسه گردان» کیست؟

معرکه گیرانی با صندوقچه و ابزار و آلات تردستی و شعبده بازی و یکی دو میمون یا بوزینه، معرکه می گرفتند. بوزینه را از حلقه می جهانیدند و به بازیهای خنده دار و می داشتند. در آغاز، وسط و آخر معرکه گیری، خود لوطی یا بوزینه اش کاسه ای در دست، کاسه گردانی مینمود، و مردم در آن کاسه پول میریختند.

راقم این سطور در دوران کودکی این لوطیان و معرکه گیرها را بکرات در محلات قدیمی تهران دیده است. در دیگر شهرهای ایران نیز همین داستان جریان داشت، و دیدن این معرکه ها یکی از شیرین ترین خاطرات کودکی همه است.

شاعر «شاه موشان» را لوطی کاسه گردان میدانند، که معرکه ای دارد

۱- به دایرة المعارف فارسی مصاحب و لغت نامه دهنخدا زیر کلمه «لوطی» نظر کنید. کاسه گردانی نیز بمعنی گدائی و شعبده بازی است.

این یکی از کلیدهای مهم داستان است. جماعت موشان که این همه کشته داده‌اند و دشمن اصلیشان هم مسلّم است که گربه است، در عین حال بزرگان ایشان همگی بی تردید گربه را مردی عارف و دانا میدانند. یعنی او را دوست میدارند.

سرانجام با شکست گربه ها جنگ تمام میشود و گربه مجرم دستگیر میگردد. موشها طبل شادیانه میزنند و گربه را برای دار کشیدن میبرند.

ناگهان یک سوار از در شهر آمد و گفت شاه شاهانا
گربه را توبه این فقیر ببخش نکند بعد ازین گناهانا
شاه البته این درخواست بی معنی را رد میکند و بی تردید دستور قتل گربه را میدهد. اما:

هیچ موشی نکرد این جرأت که کُشد گربه را به دارانا
شاه چون این بدید خشم نمود گفت ای موشکان نادانا
همه از بهر گربه ها خوید که شما را کنند قربانا
گربه که از جان نومید بوده و یقین به اعدام خود داشته، بمحض آنکه اینهمه «سمپاتی» و محبت و نیز ترس از جانب موشها را نسبت بخود می بیند، امیدوار میشود، نیروی ازدست رفته را باز می یابد و با یک حرکت برق آسا زنجیر را پاره و با گریزی شاه موشان را نابود و لشکر موشها را متفرّق می نماید.

شاعر در این منظومه علت شکست موشان را در عین هشیاری و آگاهی شاه موشان، که دشمن اصلی را خوب شناخته، موشها را خوب راهنمائی کرده، و در راه نابودی دشمن خوب عمل کرده است؛ جهل مرکّب موشان، عدم آگاهی، فقدان جهان بینی، نشناختن حقیقی دشمن، ترس و تردید در عمل، و عدم فرمانبرداری و اجرای دستورات جنگی میداند.

۱۰۷، ۱۰۸). شاید این کلمه نیز در فرقه معنی دار بوده است. زیرا در بین اسماعیلیان الموت و قهستان کلمه «رئیس» را برای بزرگان ایشان بکرات دیده‌ام.

«تا اواخر قرن ششم هجری، نزاریان کلمه «رئیس» را به حکام بزرگ اسماعیلی اعطاء مینمودند و رؤسای قلاع قهستان نیز تا قبل از شهاب الدین ابو منصور همه لقب رئیس داشتند. حتی مردی در مرتبه مظفر مستوفی حاکم قلعه گردکوه دامغان نیز این لقب را داشته است.»^(۱)

فراموش نکنیم که در بسیاری اوقات نقطویان و اسماعیلیان اتحاد عمل و اقتراب ایدئولوژی داشته اند.

سیاحتی در قصه موش و گربه

دیدیم که پس از آنکه تعدادی از موشان توسط گربه کشته شدند، موشها شکایت به شاه میبرند. شاه متعهد میشود که انتقام آن ستم را از گربه بگیرد. دستور به گردآوری لشکر میدهد. پیش از شروع جنگ سخنرانی میکند و جنایات گربه را یادآور میشود تا به موشها متذکر گردد که این جنگ و خونریزی و این همه صدمات برای انتقام از گربه و نابود کردن «دشمن اصلی» موشان است. اما ناگهان فرماندهان و سرداران لشکر جوابی میدهند که بسیار هولناک است:

همه گفتند در طریق سلوک گربه مردی است عارف و دانا

۱- از مقاله «رئیس حسن صلاح منشی بیرجندی» نوشته دکتر فاروق فرقانی، (صفحه ۲۶۸) در یادنامه احمد احمدی بیرجندی، به کوشش مرکز خراسان شناسی، مشهد، ۱۳۷۷. (ص ۲۶۷ - ۲۷۵).

آورد. و نمی شود بسادگی رد شد و رفت.

فضای منظومه عصیانگرانه است، عصیان بر نظم موجود، بر حاکمیت، دولت و شاه. تعبیرها را ببینید: «گر به گفتا که شاه گه خورده» این گونه از شاه یاد کردن به فرهنگ و اندیشهٔ پسیخانیان (نقطویه) میماند، که با چنین نفرتی از شاهان صفوی یاد میکردند. در عوض شاهان و سیاستگزاران صفوی نسبت به ایشان سخت و بی رحم بوده‌اند. شورشهای نقطویان و بعد سرکوبی شدید ایشان را در عهد شاه طهماسب و شاه عباس اول بخاطر آورید. مثلی را که در زیر یاد خواهم کرد اندازهٔ فاصله و وحشتی را که بین دو طرف برقرار بوده، بطوریکه بنام ایشان چنین مثلی رواج یافته بوده است، نشان میدهد. ندیم مشهدی - یکی از سیاستمداران و سپهداران ارشد پایان دورهٔ صفوی و مشاور نزدیک نادر شاه افشار - در مثنوی درّ نجف که در باب حملهٔ افغان سروده، فاجعهٔ محمود افغان و قتل عام اصفهان را از جمله چنین وصف میکند^(۱):

این چه بلایی است مجسم شده پیس پساخوانی عالم شده
معنی مثل بطور کلی این است که فرقهٔ پسیخانی فرقه ایست پیس،
کریه، یاغی و منحرف که سبب فتنهٔ جهان شده است. البته در منظومهٔ
ندیم مشهدی مقصود از «پیس» بطور خاص محمود افغان است که
فاجعهٔ اصفهان را بار آورده است.

کلمهٔ «رئیس» پنج بار در منظومه تکرار شده: رئیس موشانا، رئیس دهقانا، پنج رئیس، رئیس این دولت، رئیس من (بیت ۷۱، ۷۲، ۹۰،

۱- درّ نجف، سرودهٔ ندیم مشهدی، تصحیح دکتر طاهرهٔ رحمانی، مرکز خراسان شناسی، مشهد، ۱۳۷۹ ش، ص ۸۸.

در اینجا سؤالاتی به ذهن راه می یابد:
 آیا اندیشه و مسلک سراینده با اکثریت جامعه هماهنگ بوده، یا پیرو
 یک فرقه سیاسی خاص یعنی مخالف سیاسی دولت وقت بوده است؟
 آیا سراینده حروفی یا نقطوی یا اسماعیلی یا پیرو مسلک دیگری
 نبوده است؟

در یک جا گربه بموش دشنام می دهد: «آروادین سیکتین مسلمانا»
 ای مسلمان زن گائیده! اگر دو نفر با دو اعتقاد و آیین مختلف با هم
 نزاع کنند چنین فحش هائی به یکدیگر می دهند.
 نمونه دیگرش داستان سعدی است^(۱):
 یکی جهود و مسلمان مناظرت کردند

چنانکه خنده گرفت از حدیث ایشانم
 بطیره گفت مسلمان گر این قبالة من
 درست نیست، خدایا جهود میرانم
 جهود گفت به تورات می خورم سوگند
 وگر خلاف کنم همچو تو مسلمانم
 گر از بسیط زمین عقل منعدم گردد

بخود گمان نبرد هیچ کس که نادانم
 در چند جای دیگر موشان طعنه به «مسلمانی» گربه میزنند، از جمله:
 گربه کرده است ظلم بر ماها تا شده عابد و مسلمانا
 سالی یک دانه می گرفت از ما شد کنون حرص او فراوانا
 این زمان پنج پنج می گیرد تا شده مؤمن و مسلمانا
 این گونه طعنه زدن به «مسلمانی» اندیشه نقطویان را جلوی نظر می

۱- گلستان سعدی، تصحیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات خوارزمی،
 تهران، ۱۳۶۸، ص ۱۷۵.

میده‌د: «بود پر مکر و پر ز دستانا».

گربه موشی را کشته و خورده، پشیمان شده است و برای توبه بمسجد می‌رود و - تنها - بگریه و زاری می‌پردازد. در آن حالت تضرعِ گربه، باز سراینده فراموش نمی‌کند که:

درِ مکر و فریب باز نمود تا به حدّی که گشت گریانا
گریه و زاری گربه را موشان چنین توصیف میکنند:

داشت در دست دایماً تسبیح ذکر حق کرده همچو ملّانا
در آنجا که شاه موشان در برابر لشکر خود گناهان گربه را بر می‌شمرد
تا آنان را برای انتقام کشیدن آماده سازد، پاسخ موشان عجیب است:
همه گفتند در طریق سلوک گربه مردی است عارف و دانا
ملاحظه میکنید که در چکامه «گربه» از زبان موشان یک بار به «ملّا»، و
بار دیگر به «عارف» توصیف شده است.

پس پر بیراه نیست اگر منظومه را در وصف شاه یا حکومت زمان
شاعر بدانیم. شاهی که برای اهداف خود خون بناحق میریزد، برای
فریفتن مردم بمسجد می‌رود و عامّه او را گاهی «ملّا» و گاهی «صوفی»
می‌شمردند. اما شاعر این ملّای صوفی را «با عروسان میان جامه
خواب» می‌بیند. داستان در افشای چهره حقیقی و سیرت شاه است.
در آخر وقتی گربه اسیر شده و شاه موشان به دار کشیدن او فرمان
میده‌د:

هیچ موشی نکرد این جرأت که کُشد گربه را به دارانا
شاه چون این بدید خشم نمود گفت ای موشکان نادانا
همه از بهر گربه ها خوید که شما را کنند قربانا
شاه موشان، موشها را سرزنش میکند که: شما!ید که دیکتاتور می
پرورید! تا بعد آزادیها را خفه و یک یک شما را ذبح کند!

مردم یقیناً خواهند پذیرفت.

۳- مقایسهٔ موش و گربه با دیگر نوشته های عبید، و نشان دادن موارد گوناگون.

* *

پس از اینها یادآور میشوم که این قصیدهٔ رعنا که در پیش روی خوانندهٔ ارجمند قرار دارد، پس از سه سفر به کشور تونس بدست این نگارنده رسیده، در سفر اول با آن آشنا شدم، در سفر دوم فیلم سیاه و سفید آن را تهیه کردم زیرا بگفتهٔ مسئول بخش خطی، کتابخانه دستگاه گرفتن فیلم رنگی نداشت. و بالأخره در سفر سوم (آذر ۱۳۸۶ = دسامبر ۲۰۰۷) گرچه با مشکلاتی اما به پایمردی فهرست نویس ادب دوست - که نامش زینت بخش این مقدمه شد - فیلم رنگی این نسخه بدستم رسید. و خوشحالم که این قصیدهٔ محصول ذوق و معشوق چندین نسل پس از سفرهای دراز از سرزمین های گوناگون ایران و ترکیهٔ عثمانی و آفریقا و تونس اکنون بسمت قطب شمال بالا آمده و در این سرزمین سپید با چهره ای رنگ آمیز بزیور طبع آراسته میشود تا دوباره باغوش اهل ذوق بازگردد.

حدس ها و پرسش هائی در بارهٔ موش و گربه

شاید ایرانیان بیش از دیگران بتوانند از این قصیده تفسیر و تأویل بیرون بکشند، زیرا که با این روحيات آشنائی کهن دارند. هدف من شرح این چکامه نیست. میخواهم همراه با خواننده پیام و معنی آن را جويا شوم. از آغاز تا انجام منظومه وصف رفتار و کردار یک «گربه» است. سراینده پس از تعریف زورمندی و هیبت و هوشیاری گربه تذکر

آن عثمانیان بوده، و سلطان محمد فاتح بضرب آتش سهمگین توپخانه خود قسطنطنیه را گشود. و سلطان یاووز سلیم (سلیم درنده) در دشت چالدران با آتش توپخانه مهیب خود پوزه صوفی اوغلی مست را بخاک مالید. و عجیب آنکه عمده سپاه هر دو کشور شیعی بوده اند، که چنین خون یکدیگر را بر زمین ریختند!

توپ نخستین بار در ایران بدست برادران شرلی انگلیسی و بفرمان شاه عباس صفوی ساخته شد و قشون ایران به توپخانه مجهز گشت. و غیره.....

کلمه «ایوان» را دکتر صفا در تاریخ ادبیات خود اشاره ای میداند به ایوان شاه شیخ ابواسحاق، و قرینه ای که قصیده حاضر سروده عبید است. البته «ایوان» در نسخه تونس موجود نیست.

جواب میدهم که بر فرض درست بودن نسخه مستند صفا، «ایوان» در منزل همه ایرانیان بوده، نه تنها افراد پولدار، بلکه ایرانیان متوسط همه یکی دو ایوان در خانه داشته اند. و این گونه کلمات نمی تواند قرینه ای باشد برای ایوان شیخ ابواسحاق یا کاخ خاص دیگری.

دکتر محجوب «پیام مردمی و اجتماعی و طنز گزنده» موش و گربه را، نشانه ای شمرده که «می تواند آن را در ردیف آثار مسلم الصدور عبید قرار دهد».

پاسخ می گویم: طنز گویی در انحصار عبید زاکان نیست، بسیاری از مردم در همه روزگاران طنزگو هستند. اگر هم اکنون عبید از گور برخیزد و از یک سوی بازار اصفهان درآید، و غروب هنگام از طرف دیگر آن بیرون رود، آنقدر دکانداران اصفهانی طنز و متلک بارش می کنند که بکمک همان یک روزه می تواند دفتری در طنز بپردازد.

اتفاقاً سراینده موش و گربه با هشیاری نسبت بهمین «طنز گزنده و پیام مردمی» است که شعر خود را به عبید نسبت داده، و می دانسته که

از آن ببرد. تعداد ابیات نسخه تونس ۱۶۲ بیت است.
و از آنجا که این چکامه در کشور سوئد بطبع می‌رسد، شایسته می‌نمود که بزبان سوئدی و نیز انگلیسی ترجمه شود تا مردم این سرزمین و پیرامون هم بتوانند از آن بهره جویند.
از Prof. Bo Utas که این دو ترجمه را قلمی ساختند سپاسگزارم.

تذکر

در این مقدمه سعی شده که هرچه کمتر و گزیده تر نوشته شود، و از پرگوئی پرهیز شده است. اگر قرار بود همه مطالب بطور مبسوطی مورد بحث قرار گیرد، مقدمه حاضر به کتابچه نسبتاً قطوری تبدیل میشد. مثلاً سه دلیلی که در صفحه چهار ارائه شده تا نسبت قصیده حاضر را به عبید زاکانی نفی کند، اگر بطور تفصیلی گزارش میشد میبایست مشتمل و شرح دهنده نکات زیر باشد:

۱ - همه مقدمه دکتر محجوب بر کلیات عبید بخصوص بخش نسخه شناسی آن. و نیز مقاله مجتبی مینوی در مجله یغما.

۲ - مقایسه «موش و گربه» با آثار ادبی سده هشتم هجری، بررسی متون آن زمان، و نشان دادن شواهد و موارد. و بعد پژوهش در باره کلماتی نظیر توپ و تفنگ و غیره.

ایرانی از چه زمانی سلاح گرم خاصه تفنگ را شناخته؟ در آغاز این کلمه بصورت «تُفک» در متون نظم و نثر و لغت نامه‌ها بکار رفته و در زمان متأخرتری بصورت تفنگ درآمده است.

کلمه «توپ» و استفاده از آن در ارتشهای جهان. کی اختراع شد؟ کدام کشور و ارتش آن را برای نخستین بار بکار برد؟ کی وارد ایران شد؟ و شمه ای از تاریخ توپ که مثلاً قدرتمندترین توپخانه جهان از

نامشان را فراموش کرده ام - سپاسگزارم که امکان استفاده از نسخه را برای من فراهم ساختند.

نتیجه

دکتر محبوب در مقدمه کلیات عبید پس از پژوهش خود نتیجه گرفته که: «هیچ نسخه مستقل و دستنویس کهنی از این منظومه به نظر نرسیده، و تاریخ نوشته شدن معدود دستنویس هایی که از این قصه در پاکستان و ایران یافت می شود نیز از تاریخ قدیمترین نسخه های چاپی فراتر نمی رود..... با توجه بدین مقدمات متن موش و گربه را با اساس قرار دادن بخش ناقص باقی مانده در نسخه دکتر مهدوی^(۱) و ملاحظه دیگر دستنویسها و قدیمترین نسخه های چاپی فراهم آورده، و در جزء آثار منسوب به عبید جای داده ایم تا شاید روزی مدرکی محکمتر برای تأیید انتساب موش و گربه بدین شاعر یا ردّ قطعی این انتساب بدست آید.»

متن موش و گربه مصحح دکتر محبوب «از روی چاپ سنگی طهران ۱۳۰۱ هجری قمری» بطبع رسیده و دارای ۱۷۵ بیت شعر است.

با این آگاهیها که جعفر محبوب می دهد، دانسته می شود که نسخه تونس که مورخ ۱۱۵۳ هجری قمری است قدیمی ترین و کامل ترین نسخه تاریخدار موش و گربه است که تا کنون شناسایی شده است. پس تصویر آن را عیناً بچاپ می رسانم که خواننده ارجمند بهره کامل

۱- چنانکه گذشت نسخه دکتر مهدوی تاریخ ندارد، و بحدس دکتر محبوب «شاید بتوان آن را به آغاز قرن یازدهم هجری نسبت داد».

از زیر و زیر نوع تلفظ کلمات آشکار میشود، و خواننده میتواند لهجه کاتب را تخمین بزند.

اینک که اصل نسخه پیش روی خواننده ارجمند قرار دارد، سخن گفتن از نوع نقاشی و خط و جزئیات دیگر شاید پرچانگی باشد، همین قدر باید گفت که نقاشی ظریف است و نقاش توانا بوده است.

* *

خُم های شراب آب از دهن شرابخواران براه می اندازد. صف لشکر موشان، شیوه ای که تفنگ را بر دوش حمایل کرده اند، و طرز ایستادن طبّال و شیپورچی همان است که تا آخر زمان شاه در ارتش ایران معمول بود، و راقم این سطور در طول مدّت دو سال سربازی خود شاهد آن بوده است.

از دو عرّاده توپ یا زنبورک در یک تابلو بخشی پیداست. طبیعی است که ایرانیان در آن زمان توپ و تفنگ را می شناخته اند. دو سال پیش از کتابت نسخه موش و گربه، نادر شاه افشار در دشت کرنال هند با تفنگچیان ماهر خود لشکر محمّد شاه را متلاشی کرد و دهلی را گشود، گرچه اردوی محمّد شاه مجهّز به دوهزار عرّاده توپ بوده است. هفت سال پیش از کتابت همین نسخه، نیز نادر شاه در نزدیکی کرکوک سپاه بزرگ عثمانی را درهم شکست، و سردار شهیر عثمانی توپال عثمان پاشا فرمانده میدان نبرد در همان معرکه بخاک غلطید. یکی از علل پیروزی نادر در آن رزمگاه مهیب آتش تفنگها و نیز توپخانه او بوده است.

* *

چنانکه گفته شد این نسخه در کتابخانه ملّی تونس ضبط و محفوظ است. از آقای جمال بن حمّاده فهرست نویس، و خانم رشیده السّمین رئیس بخش خطی، و از رئیس محترم کتابخانه - خانمی که

آسایش سپری می ساختی، قدر ندانستی. چون شیر شرزه به کبوتران حمله بردی، تا شکمت را از گوشت لذیذ آن جوجه های بی پناه سیر کنی و حرص خود را تسکین دهی! اکنون تو نیستی و دوباره موشها بما حمله آورده اند، لباسهامان را پاره می کنند و غدامان را می برند، و این بود آنچه تو برای خودت و ما خواستی!

معرفی نسخه تونس

نسخه ایست بقلم نسخ شیوا، مورّخ «شعبان ۱۱۵۳ هج» بی نام کاتب، بقطع ۲۰×۱۴ سانت، در ۱۰ برگ، صفحات با دو جدول شنگرف و لاجورد، و کمند شنگرف، دارای ده تابلو نقاشی. آنچه بر اهمیت نسخه افزوده زیر و زبر یعنی مشکول بودن آن است. در نسخه سه حرف پ چ ژ همیشه با سه نقطه، و حرف گ (گاف فارسی) بصورت ک (با یک سرکش بشکل کاف عربی) ضبط شده است. نسخه مشتمل بر ۱۶۲ بیت است.

بگمان این نسخه بدستور یکی از امرا و بزرگان دولت عثمانی نویسانده شده. فراموش نکنیم که بسیاری از سلاطین، شاهزادگان، وزرا، حکام و امرای دولت عثمانی دوستدار فضل و دانش و ادب و شعر بوده اند. آن شخص که در کشور تونس مأموریت اداری یا لشکری یا کشوری یافته، کتابهای خود را نیز به همراه خود به تونس برده، و این نسخه پس از او در خانواده او یا بدست فضلا و کتاب بازان عثمانی و تونسی گشته تا سرانجام در کتابخانه ملی تونس مستقر شده است. مهر «مکتبه حَسَن حُسَنی عبدالوہاب» در چند جا دیده میشود.

یا هِرُّ فَاَرَقْتُنَا و لم تَعُدِ و کنتَ عندی بَمَنْزِلِ الْوَلَدِ
فَکِیفَ نَنْفِکُ عَنْ هَوَاکَ وَ قَدْ کنتَ لَنَا عُدَّةً مِنْ الْعُدَدِ
شاعر خطاب به گربه خود میگوید:

ای گربه! از ما دوری گزیدی و ما را ترک کردی با آنکه همچون فرزند
نزد ما عزیز بودی!

چگونه فراموشت کنیم که همیشه کمککار ما بودی!
مار و موش را از ما دور می کردی! موشها را از پناهگاهشان بیرون می
کشیدی و نابود می ساختی!

با هم زندگی آسوده ای داشتیم. اما تو اندک اندک پا از گلیم خود
بیرون نهادی و دست تجاوز به حریم همسایگان گشادی!
به آغلِ کبوتران شبیخون می زدی، جوجه های آنها را می خوردی، و
پرهای آنها را به این سو و آن سو می پراکندی!

من مضطرب و بیمناک وضع تو بودم، اما تو هراسی به دل راه ندادی،
و از خشم روزگار نترسیدی!

ندانستی که ظلم اگر چه مدّتش به درازا کشد، اما عاقبتش دردناک
است؟

همسایگان برای گرفتن انتقام از تو کمر بستند، چند بار از چنگشان
گریختی، و باز عبرتی نگرفتی. سرانجام اسیرت کردند و سرت را از
تن جدا ساختند!

طعم مرگ را به تو چشانند، همانگونه که تو خون جوجه های بی
گناه را بر زمین ریختی!

حرص و طمع را پیشۀ خود ساختی، و به دست اندازی به جان و مال
دیگران پرداختی، و پرده شرم و مروّت را به کنار انداختی، و نقد
زندگی را با سرمایه ظلم و بیداد درباختی!

آنهمه موش را که براحتی شکار می کردی و زندگیت را با رفاه و

بسیاری از داستانهای هندی نخست به پهلوی، و سپس از آن زبان توسط ایرانیان به عربی ترجمه گشت. اگر اکنون در زبان پهلوی نتوان آنها را یافت، خیلی‌ها را میشود در عربی پیدا کرد. قصص فراوان دیگری نیز توسط ادبای عرب در همین زمینه تصنیف شد. و اکنون اگر در ادب عربی جستجو شود، در این باب حکایاتی یافت میشود که هریک میتواند الهام دهنده ای برای سراینده «موش و گربه» منسوب به عبید زاکان بوده باشد.

«سوگنامه گربه» یکی از داستانهای شیرین در باره گربه در ادب عربی است. و آن چکامه ایست در ۶۵ بیت که توسط ادیب بغدادی ابن العلاف (درگذشته ۳۱۸ هج/ ۹۳۰ م) سروده شده، و از جمله بهترین اشعار عرب شمرده شده است.

ابن العلاف گربه ملوسی داشته، که به کبوترخانه های همسایگان دستبرد میزد و جوجه های کفترها را میخورده است. این گربه متجاوز توسط همسایگان دستگیر و گردن زده شد.

ابن العلاف منشی و کاتب دربار خلافت عباسی بوده است. مقتدر خلیفه عباسی (مقتول ۳۲۰ هج/ ۹۳۲ م) ابن المعتز خلیفه ادیب شاعر را که فقط یک روز و یک شب خلافت کرد، در سال ۲۹۶ هج بقتل آورد، شاعران در سوگ او چکامه ها سرودند، ابن العلاف که جرأت نمی کرده علناً در رثای او شعری بسراید، «سوگنامه گربه» را بهانه کرده تا ابن المعتز را سوگواری کند، و کنایه اش همه باوست.

بیشتر این قصیده را لویس شیخو الیسوعی در مجانی الادب آورده است^(۱). در این چکامه که با ابیات زیر آغاز میشود:

اوپسالا، روزی در کتابخانه دانشگاه در قفسه ها بدنبال کتابی می گشتم که «کلیات عبید زاکانی، به اهتمام محمد جعفر محبوب، چاپ نیویورک، ۱۹۹۹ م» توجهم را جلب کرد. چون مقدمه و متن آن را خواندم، نشر نسخه تونس را واجب دانستم که پژوهشگران را شادمان خواهد نمود.

دکتر محبوب نتیجه چند سال پژوهش خود را در باره آثار عبید زاکانی در مقدمه آورده، و ضمن معرفی نسخه های خطی، نشان میدهد که هیچ دستخط قدیمی از «موش و گربه» در دست نیست. تنها نسخه ای که تردید برانگیز بوده نسخه ناقص بی تاریخ دکتر اصغر مهدوی بوده است، که به تخمین دو کتاب شناس، قدمت و اعتبار آن بیش از واقعیت برآورد شده بوده است. دکتر محبوب نشان داده که آن نسخه قدمتی ندارد، و شاید از آغاز قرن یازدهم هجری باشد.

سابقه داستان گربه و موش

هندوستان زادگاه اولیه داستانها و حکم منسوب به حیوانات است. این را هرکه اندک آشنائی با ادب فارسی داشته باشد، میداند. «قصه گربه متعبد روزه گیر و نمازخوانی در یونان و در هند بوده است، و اشاره ای بآن در کلیله و دمنه (حکایت بککنجیر) و در مرزبان نامه (ص ۱۴۴) و در شعر خواجه حافظ (غزه مشو که گربه عابد نماز کرد) آمده است.... بسیاری از حکایات تازی و پارسی که در رساله دلگشا آمده در محاضرات راغب اصفهانی به عربی منقول است (چاپ مصر جلد اول ص ۶۳ و ۲۰۸ و ۲۲۴ و ۲۹۶ و ۳۱۷ و ۳۴۴ و جلد ۲ ص ۳۲۱ و غیرها دیده شود)». (مینوی، مجله یغما، ص ۴۰۵)

که عبید مشهور به طنز بوده، و این نسبت را می توانسته جا بیندازد. در طول تاریخ ادبیات نمونه های زیادی داریم که افراد کتابی به نظم یا نثر تألیف کرده و به یکی از مشاهیر نسبت داده اند، به هدفهای گوناگون. گاه مادّی یعنی پولی است، گاه اعتقادی و گاه تفنّنی و محصول محافلی مثل قهوه خانه ها و شب نشینی ها.

سبب چاپ موش و گربه

این دومین بار است که در باب «موش و گربه» راقم این سطور دست بکاری میزند. بار اول سالهای ۱۳۶۱-۱۳۶۳ ش در تهران بود. در آن زمان دو نسخه خطی از موش و گربه بدستم رسید. دو تألیف جداگانه از دو سراینده مختلف و هر دو تقلیدی از همین متن منسوب به عبید.

یکی از آنها استهزا و تمسخر و انتقاد از یک فرقه صوفیانه بود. در آن زمان به گردآوری اصل یا تصویر دیگر نسخه های موش و گربه که به تقلید از متن منسوب به عبید ساخته شده بود پرداختم، به نیت آنکه همه را در یک مجموعه بچاپ رسانم. اما سفر من از ایران آن را و دیگر کارهایی را که در دست اجرا داشتم به بوتۀ فراموشی افکند.

و این بار دوم: حدود ده سال پیش در یک سفر سیاحتی به کشور تونس، به کتابخانه ملّی آنجا در پایتخت (شهر تونس) سری زدم، به شوق دیدن کتابهای خطی. رئیس بخش مخطوطات ضمن آنکه بعضی از نفائس کتابخانه را بمن نشان داد، چون دانست که ایرانیم، نسخه خطی این موش و گربه را نیز آورد. بسیار تعجب کردم، نسخه ای فارسی و چنین ظریف و نفیس در شمال آفریقا چه میکند؟ بهر حال تاریخ و خصوصیات آن را یادداشت کردم. در برگشت به

کلمات توپ^(۱) و تفنگ در روزگار عبید شناخته نبوده، و ایرانی با آنها آشنائی نداشته است.

۳- روشن تر از همه، منظومه سست و لق است، و رویهمرفته شعری بند تنبانی شمرده میشود.

اگر پژوهشگر ارجمند یکبار کلیات آثار نظم و نثر عبید را بخواند، بروشنی می یابد که شعر عبید و دانش ادبی او بسیار بالاتر از سطح قصیده «موش و گربه» است، و اگر وی حتی در زمان نوجوانی و کم سوادى خود می خواست موش و گربه بسراید، ناگزیر منظومه‌ای از حیث عبارت آرائی و واژگان بهتر و شیرین تر و بالاتر ازین سطح می سرود.

اگر عبید زاکان سر از خاک برآورد و بداند کسی «موش و گربه» را باو نسبت میدهد، سخته میکند و دوباره میمیرد.

موش و گربه را که سروده است؟

نمی دانم. شاید معلّم باشی مکتبخانه‌ای. هرکه بوده سطح علمی بالاتری از یک معلّم باشی عادی مکتبخانه - که به‌نوآموزان الفبا می آموخته - نداشته است. (جز این شاید، شاید‌های دیگری هم می آید.) این معلّم باشی که کلاّش پشمنی نداشته، موش و گربه‌ای سروده و برای آنکه در مکتبخانه اش جا بیندازد، و بچه‌ها زیاد بازیگوشی نکنند و آن را به تمسخر نگیرند، به عبید زاکانی نسبت داده است. زیرا

۱- کلمه توپ در نسخه بصورت «توب» با (بای یک نقطه) ضبط شده است، درحالی‌که حرف پ را نسخه همیشه با سه نقطه ضبط کرده است. و این نشان دهنده نوع تلفظ کلمه «توب» بوده، که اکنون ما بصورت «توپ» بکار می بریم.

پیرامون تشکیک می نماید.

نسخه شناسان در محافل خود چه در باب «موش و گربه» چه برخی دیگر از آثار عبید حرف و سخنها داشته اند، و اگر کسی به مقالات فارسی و دیگر مظانّ مربوط دسترسی داشته باشد، باحتمال زیاد چیزهائی خواهد یافت.

از آن زمره مجتبی مینوی - گوینده اسبق رادیو BBC لندن - است، که مقاله ای در مجله یغما نوشته^(۱) و در نسبت «موش و گربه» به عبید تشکیک نموده، زیرا «نسخه ها» را نشان میدهد و موش و گربه را در آنها نمی یابد. گرچه رادیو BBC لندن از زمان حضرت آدم ابوالبشر سوگند خورده که در تحقیق و استثمار «مردم ایران» و دیگر مستعمرات خود بکوشد و کوتاه نیاید، اما تکیه مینوی در داستان «موش و گربه» بر نسخه است.

سراینده موش و گربه عبید زاکانی نیست

به سه دلیل:

- ۱- در هیچ یک از نسخه های خطی کهن - محتوی آثار نظم و نثر عبید - موش و گربه وجود ندارد.
- ۲ - چکامه به آثار سده هشتم هجری نمی ماند و جدیدتر بنظر میرسد. چه از نظر تألیف و آرایش عبارات و ابیات، و چه از نظر واژگان. مثلاً

۱- مجله یغما، سال دهم، در ۲ شماره آذر و بهمن ۱۳۳۶، مقاله مجتبی مینوی بنام «قصه موش و گربه منظوم».

از دوست ارجمند آقای دکتر علی اشرف صادقی استاد دانشگاه تهران سپاسگزارم که فتوکپی این مقاله را از تهران برای من فرستادند.

موش و گربه

منسوب به عبید زاکانی

یکی از مردمی ترین و رایج ترین شعرهائی است که از چند قرن پیش ایرانی و فارسی زبان آن را در مکتبخانه‌ها و پس از آن خوانده است، و آنکه به مکتب نرفته نیز شنیده است. ابیات آن بعنوان مثل بر سر زبانها است، و حتی می توان گفت که شهرت عبید زاکانی (درگذشته ۲-۷۷۱ هجری قمری / ۷۱-۱۳۶۹ عیسوی) باندازه زیادی مدیون همین چکامه است. ایرانی که خاطره این قصیده شیرین از دوران کودکی در ذهنش باقی است، در بزرگی نیز بسمت دیگر نوشته های عبید میرود تا از آنها هم بهره جوید.

در کتابهای ادبی فارسی و بین مردم هر جا می روید و سر می کشید جز این چیزی نمی یابید، و حتی در بزرگترین تاریخ ادبیات فارسی امروز یعنی تاریخ ادبیات ذبیح الله صفا جز تحسین منظومه، تفسیر شیرینی از آن ارائه داده، که عبید چه طنزی و چه معنائی ازین چکامه اراده کرده است.^(۱)

اما کتاب شناس و نسخه شناس به اقتضای دانش و حرفه خود هیچگاه تسلیم مشهورات افواهی و ادبی نشده است. مرجع و اعتقاد او «ماتریال» است، یعنی کتاب و نسخه. اگر بیابد «مشهورات» را تأیید میکند، و اگر نیابد انکار میکند، یا از روی احتیاط و نیز شاید ترس از

۱- تاریخ ادبیات صفا، ج ۳، بخش ۲، ص ۹۶۳-۹۸۵، چاپ تهران، ۱۳۸۲.

فهرست مطالب

به فارسی

- پیش گفتار، از علی محدث ۵
- منابع پیش گفتار ۲۸
- متن «موش و گربه» با حروف چاپی ۲۹
- تصویر نسخه خطی «موش و گربه»
محفوظ در کتابخانه ملی تونس ۴۰

به انگلیسی و سوئدی

- پیش گفتار انگلیسی، از کارینا جهانی 7
- ترجمه «موش و گربه» به انگلیسی، از بو اوتاس 9
- ترجمه «موش و گربه» به سوئدی، از بو اوتاس 23

موش و گربه

منسوب به عبید زاکانی (درگذشته ۲-۷۷۱ هجری قمری)

اما به احتمال سروده یکی از عناصر پسیخانی

اقدام و مقدمه از: علی محدث

ترجمه به انگلیسی و سوئدی از: بو اوتاس

انتشارات دانشگاه اوپسالا

Department of Linguistics and Philology

اوپسالا، سوئد

نوروز ۱۳۹۰ هجری خورشیدی = مارس ۲۰۱۱ عیسوی

آدرس تماس: ali.muhammadis@ub.uu.se

موش و گربه

منسوب به عبید زاکانی

تصویر نسخه خطی کتابخانه ملی تونس

ترجمه به انگلیسی و سوئدی از

بو اوتاس

اقدام و مقدمه از

علی محدث